

חיוב נתינת מעשר ראשון ללוי בזה"ז שאלה שהפנינו למרן הראש"ל שליט"א

לכבוד מו"ר ועט"ר
מרן הראש"ל שליט"א
נשיא החכמים בא"י בעולם
השלום וברכה!

באתי במכתב זה לשאול מפי מרן שליט"א, אודות נתינת מעשר ראשון ללוי מפירות שהם טבל ודאי, האם חובה זו קיימת גם בימינו אנו? שהנה בפועל לא מצוי שנותנים ללוי, וגם המהדרים בשאר מצוות. ואמנם בדינים אלו לא ראינו אינה ראייה, שהנה גם במעשר עני רבים הם שלא נתנו לעניים, וביודעי קאמינא, שאחר שמרן שליט"א הטיל עלי וחיוק אותי בהפצת דבר חשוב זה, נוסע אני בכל רחבי הארץ ומפיץ דין זה ואף המכון מאפשר לערוך חוזה הלואה מראש עם העניים באמצעות ארגון החסד "חסדי נעמי", ועד היום הצטרפו מאות רבות של צרכנים, סיטונאים ובעלי חנויות שלא ידעו כלל מחובה זו.

ואמנם הרבה מפוסקי הדורות האחרונים כתבו שהנוהג היום לא לתת, ומקור דברי כולם הוא מהרב חזו"א זצ"ל שכתב (שביעית ה' י"ב) שהלויים בזה"ז נחשבים כעולים ללויה ע"פ עצמם, ואינם מוחזקים, ובפרט שיש לחשוש שישראל יעלה את עצמו לדרגת לוי. וכך הורו אחריו הרה"ג קלמן כהנא זצ"ל, בקיצור הלכות תרו"מ שנדפס בסו"ס קיצוש"ע הוצאת "אשכול" וכן פסק בשו"ת "אז נדברו" (חו"ס"ב אות ד) וכן החזיקו אחריהם הרבה מפוסקי דורינו האשכנזים.

ואמנם מלבד מה שיש לדון על כהני ולווי זמנינו שהם כהני ולווי חזקה, וכבר האריך ע"ז הרב המהרי"ט בשו"ת (ח"א קנ"ט), שכתב שהכהנים בזה"ז דינם שוה לכל דבר ומילתא דפשיטא היא שנותן לכהן בכור בהמה מידי דהוי בפדיון הבן. ובשדי חמד (מע' כ' כלל צ"ב) הביא חבל פוסקים מרבני הספרדים, שכולם העלו בהסכמה אחת שהכהנים אינם כהני ספק, אלא דינם שוה לכל דבר.

ואף מרן השולחן ערוך (יו"ד ס"ו ס"א) כתב לתת המתנות כהונה לכהן, ובודאי שהיינו גם בזה"ז. והנה ביו"ד ס"ו של"א כתב מרן השו"ע כמה פעמים שמעשר ראשון נותנו ללוי, וכ"כ שם בסעי' י"ט, שתרומה בזמן הזה לשריפה עומדת מפני הטומאה, ומעשר ראשון נותנו ללוי, משמע בהדיא, שנותנו ללוי גם בזמן הזה. ולא ככל הפוסקים הנ"ל.

והנה הא דמבואר בגמ' ביבמות (פ"ו ע"ב) שעזרא קנס ללויים שלא לתת להם מע"ר, והביא הדברים ברמב"ם (פ"א הל' מעשר הל' ד), מ"מ הוסיף שם הרמב"ם שעזרא קנס "בזמנו" ודייק מזה מרן בכ"מ שם, שמה שקנס לא לתת ללויים היינו בדורו בלבד. וא"כ נראה שאנו הספרדים שהולכים אחר מרן השו"ע בהכל בין להקל בין להחמיר, חייבים גם בזמן הזה ליתן את המעשר ראשון מטבל ודאי ללוי. ואפשר לעשות בזה חוזה הלואה מראש עם הלוי וכפי שעשינו עם מעשר עני, ואם מרן הראש"ל שליט"א יסכים עם זה ויורינו כך, כתורה נעשה ונפרסם הדברים, ונערוך לזכות את כלל עם ישראל בזה.

ביקרא דאורייתא
שניאור ז. רווח

תשובת מו"ר ועט"ר מרן הראש"ל שליט"א

על חובת נתינת מעשר ראשון ללוי גם בזמן הזה

י"ט אדר ב' תשנ"ז

לכבוד

הרב שניאור ריוח שליט"א

הרב המקומי בית עזריאל

ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ

שלום רב

באשר לשאלתו האם חייבים לתת מעשר ראשון
ללוי, כפסק מרן או שראוי לחוש לדברי החזון
איש?

הנני להשיבו: כי אנו הולכים אחרי דעת מרן
רבינו הגדול, נלך תפארתינו ומאור עינינו, רבי
יוסף קארו זצ"ל. שקבלנו הוראות מרן,
וחייבים לתת מעיקר הדין.

הרב שניאור ז. רווח שליט"א
הרב המקומי בית עוזיאל ויו"ר המכון

חיוב נתינת מעשר ראשון ללוי בזה"ז

מבוא:

לאחר שזכינו תהילות להי"ת לשוב לארצנו הקדושה, ולקיים בה את מצוות "ונטעתם כל עץ מאכל" עולות ומתעוררות ספיקות והנהגות מהן חדשות ומהן שנדונו כבר. ואחד מהם הוא הנידון שלפנינו: האם גם בזמן הזה חובה עלינו לתת ללוי את המעשר ראשון שאנו מפרישים מהיבולים? ידועה יותר היא עמדתו של מרן החזו"א זצ"ל, שכתב: (שביעית סי' ה' אות יב) שכיון שבימינו הלויים עולים לתורה ע"פ עצמן, אפשר שאין חייבים ליתן מעשר ראשון ללוי. ובהמשך הוסיף החזו"א, שאף ראוי שלא לתת ללוי, שאם יתנו לו יתרבו העולים ע"פ עצמן בשקר. עכ"ד החזו"א. ועפ"ד זצ"ל, יצאה ההנהגה שלא לתת ללוי מע"ר, אלא לקרוא שם למע"ר ולהסתפק בזה. ואמנם כפי שיתבאר לקמן, מדברי מרן השו"ע זיע"א מבואר להדיא שגם בזה"ז יש ליתן את המע"ר ללוי וחייבין לנהוג כך ומעיקר הדין, וכ"פ מרן ג"ע הראש"ל שליט"א בתשובתו הנ"ל. ובה החילונו בעזה"י לפרט הדברים:

א. עיקר חיוב נתינת המע"ר ללוי:

נאמר בתורה "ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה" (במדבר י"ח כ"א). ושנינו בגמ' ביבמות (פ"ו ע"א) תנו רבנן תרומה לכהן ומעשר ראשון ללוי דברי רבי עקיבא, רבי אלעזר בן עזריה אומר לכהן. ומקשה הגמ' לכהן ולא ללוי? אימא אף לכהן. מ"ט דר"ע, כדר' יהושע בן לוי דאמר ריב"ל ככ"ד מקומות נקראו כהנים לויים, וזה אחד מהם, עכ"ד. וקיי"ל להלכה כר"ע מחברו. ואם כך הלכה כר"ע שמעש"ר ניתן ללוי. וכך פסק הרמב"ם להלכה בהלכות מעשר (פ"א הל' א) וז"ל: והמעשר הזה ללויים זכרים ונקבות שנאמר "ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה". וכתב הרדב"ז שם: זה מבואר בכתוב. והמהר"י קורקוס שם (בד"ה והמעשר הזה) הביא את מחלוקתם של ר"ע וראב"ע וסיים והלכה כר"ע מחבירו.

ב. תקנת עזרא שלא ליתן ללויים:

בגמ' ביבמות שם בהמשך נאמר: איתמר מפני מה קנסו לויים במעשר. פליגי בה רבי יוחנן וסביא, חד אמר שלא עלו בימי עזרא, וחד אמר כדי שיסמכו כהנים עליו בימי טומאתן. עכ"ד הגמ'. ובגמ' חולין (קלא ע"ב) מבואר שעזרא הוא זה שקנס את הלויים. ועי"ש ברש"י בד"ה ובתר, שלא מצא מקרא מפורש שעזרא הוא שקנס, אבל דוגמא יש לדבר. וכ"כ התוס' ביבמות שם בד"ה מפני עי"ש.

והנה קנס זה של עזרא אינו נוגע למחלוקת הנ"ל של ר"ע וראב"ע, שהרי הם נחלקו האם כהנים קרויים לויים או לא. אלא דין בפנ"ע הוא, וכך כתב רש"י ביבמות שם בד"ה מפני מה. וכ"ה בתוס' שם. וכ"כ התוס' בב"ב (פ"א ע"ב ד"ה תרומה), ודלא כמ"ש הרשב"ם בב"ב בד"ה מעשר, שס"ל

שפליגי ר"ע וראב"ע בתר דקנסינהו. ועי"ש. והנה התוס' ביבמות שם, מעיר שהרי מצינו סוגיות מפורשות בגמ' שמעשר ראשון ניתן ללוי, וכגון הסוגיא בגיטין (ל' ע"ב) המלוה מעות את הכהן ואת הלוי. ועוד סוגיות הביא שם, ואומר התוס' שהביאור בזה אליבא דר"ע שקיי"ל כותיה, שלפני הקנס היו נותנים רק ללויים, ואחרי הקנס ניתן גם לכהן וגם ללוי, ועי"ז קנסו את הלויים.

והנה המאירי בחידושיו עמ"ס יבמות (שם בד"ה מעשר ראשון) שכתב שאחר הקנס לא נותנים כלל ללויים אלא לכהנים בלבד. והביא שם את תי' התוס', ודחה את זה מכל וכל וכתב שאין בתי' זה כלום. ואמנם יקשה על דבריו מסוגיות ארוכות כפי שהביא התוס' הנ"ל. אך יש לציין שהמאירי גופיה עמ"ס כתובות (כ"ה ע"א בד"ה אע"פ שמעשר) כתב שגם לאחר תקנת עזרא, היכא שאין כהן נותנו ללוי עכ"ד. ואולי בכך יובנו הסוגיות שהביא התוס'.

והריטב"א בכתובות (שם) והב"ד במהר"י קורקוס על הרמב"ם (הלכות מעשר פ"א ה"ד) כתב, שלדעת ר"ע אין כלל קנס ולעולם זה ללוי, וכל הקנס אינו אלא לראב"ע. וכתב על דבריו במהרי"ק, שפירוש דחוק הוא ואיני רואה שיסבול התלמוד פירוש זה.

ואמנם הרמב"ם בהל' מעשר (פ"א ה"ד) כתב לא ככל הג' תי' הנ"ל, אלא שלא קנס עזרא את הלויים אלא בזמנו. וכתב שם המהר"י קורקוס שבזה כיון רבינו הרמב"ם לתרץ את כל הסוגיות שהביא בתוס' שהיו נותנים ללויים, דהיינו שכל אותם הסוגיות איירו לאחר זמן עזרא, ועל כן חזרו ונתנו ללויים. אלא שהקשה ע"כ המהרי"ק מהסוגיא ביבמות, שר"ע מנע מראב"ע ליטול מעשרות, וזה הרי כבר לא בדורו של עזרא? ולכן כתב המהרי"ק שכוונת הרמב"ם היא, שבזמן עזרא הוא קנס שיטלו רק כהנים בלבד, ולאחר התקנה נטלו הלויים מעש"ר וגם הכהנים לא זזו ממקומם. ובהמשך כתב עוד ביאור נוסף, וציין שאפשר לומר שמש"כ הרמב"ם בזמנו, פירושו שבזמנו קבע לשאר דורות, ובזמנו היינו בתקופתו שהיה בית דין. והביא שם שכ"כ בספר כפתור ופרח ועו"ע שם.

ועי' במש"כ הרדב"ז שם, למסקנת דבריו, שהקנס היה שאם יבואו כהן ולוי ליטול המעשרות, יתן לכהן, אבל אם בא לוי לבדו ורוצה הישראל ליתן לו הרשות בידו.

והנה מרן בכסף משנה שם, כתב ג"כ שמה שכתב הרמב"ם בזמנו היינו ללויים שבדורו בלבד. ושוב הקשה מהסוגיות שמשמע שגם בתר הכי קניס, וכתב הכ"מ, שבזמן עזרא הוא קנס שלא ליתן אלא לכהנים ולא ללויים, ולאחר זמנו, כדי שישובו הלויים תקנו שיתנו ללויים, ומי שרוצה ליתן לכהנים הרשות בידו. עכ"ד מרן בכ"מ.

ובימים אלו קבלתי מכתבו הארוך והמפורט של הרב ראובן אוחנה שליט"א, ששם כתב וביאר באריכות ענין חובת נתינת המע"ר ללוי גם בזה"ז. ובסו"ד הביא את דברי מרן בכ"מ הנ"ל, וכתב עליו ולענ"ד תיבת בזמנו שכתב הרמ" קאי על אותו זמן שם קנס עזרא ולא על הלויים שבדורו, ושו"כ שכן מצא בכפתור ופרח. והוסיף וכתב שכן כתב הרמב"ם בפיהמש"נ על מסכת מע"ש.

והנה מלבד שיש להעיר, שמה שכתב לפרש, כבר קדמו המהר"י קורקוס וכתב שאפשר לפרש שבזמנו היינו בתקופתו ולא על הלויים שבדורו. והביא שם המהרי"ק את הכפתור ופרח, אך כבר המהרי"ק הקשה שם על פי' זה וממהלך דבריו ודאי נראה שלא ס"ל הכי. אך בלא"ה מה שהוכיח מפי' הרמב"ם על המשניות במס' מעשר שני, המעיין שם יראה ממש היפך מדבריו, שהרמב"ם כתב שם (מע"ש פ"ה משנה ט"ו) בזה"ל: לפי שלא היו יכולין לומר באותו הזמן ככל מצותיך אשר צויתני, לפי שהש"י אמר לתת מעש"ר ללויים והם היו נותנים אותו באותו הזמן לכהנים עכ"ל, וא"כ מפורש בר"מ שבזמנו היינו שבאותו הזמן בלבד היו נותנים אותו לכהנים. ובהכרח הפי' בהרמ' הוא כדברי מרן בכ"מ.

ועי' עוד בחידושי החתם סופר עמ"ס כתובות (כ"ו ע"א בד"ה ראב"ע) מש"כ עוד בהסבר דברי הר"מ. ועי' שם בהמשך בד"ה אמנם, מש"כ שבזמנו שכתב הרמב"ם היינו בכל אותו זמן שעמד בית שני שבנה עזרא. עיי"ש.

וא"כ למסקנת הדברים, בזמנינו - היינו לאחר תום תקופת עזרא. נותנין מעשר ראשון ללוי, ואם רוצה יכול ליתן גם לכהן. ואמנם כפי שיתבאר לקמן, מרן בשולחן ערוך (של"א סעי' יט) שהזכיר ענין של מעשר ראשון, כתב ונותנו ללוי ולא הזכיר מאום מנתינה לכהן. והר"ב שם הוסיף ו"א אף לכהן, ועיי"ש בנו"כ.

ג. מעמדם של הלויים בימינו:

אחת החששות העולות אצל הפוסקים, באשר לנתינה ללוי בזה"ז היא, מעמדו של הלוי, היינו האם הלוי היום הוא בגדר לוי ודאי או חזקת לוי או אפי' פחות מכך. והנה מצינו בסוגית כהני זמנינו דעות בפוסקים. ובזה החילוקי:

כתב הרמב"ם בפ"כ הל' איסורי ביאה הל' א וז"ל: כל כהנים בזמן הזה בחזקה הם כהנים, ואין אוכלים אלא בקדשי הגבול והוא שתהיה תרומה של דבריהם, אבל תרומה של תורה וחלה של תורה אין אוכל אותה אלא כהן מיוחס. עכ"ל הרמב"ם.

והנה בהלכות חלה כתב מרן השו"ע (יו"ד שכ"ב ס"ה) שחלת חו"ל נאכלת לכהן קטן שלא ראה קרי או לקטנה שעדיין לא ראתה נדה או כהן אפי' גדול אם טבל לקריו. ובש"ך שם (ס"ק ט) כתב בשם המהרש"ל שלא נוהגין בזמן הזה לתת לכהן כלל, דלא מחזקינן בזמן הזה בכהן ודאי. וכ"כ המהרי"ל, וכ"כ המהר"י וויל בתש"ס קנג. עכ"ד הש"ך. וסוגיא זו נשנית גם בהל' פסח (אור"ח סי' תנ"ז ס"ב) ועיי"ש ובמ"ב שם (ס"ק כ"ב) ובכה"ח אות ע"ג. ועי' בשערי תשובה ס"ק ט.

ומצינו דברים מפורשים אודות מעמד הלויים בזמנינו, והם דברי המהרי"ט בשו"ת (ח"א סי' פה) שכתב וז"ל: ואם הם צריכים להפקיר נכסים לפטור עצמן ממעשר עני, האיך מתירין לעצמן להחזיק במעשר ראשון שהוא ללוי ולכהן ויש בו משום גזל השבט. ומרגלא בפי ההמון שאומרים לכהן הבא ראייה שאתה כהן וטול, וכן ללוי. **וזה טעות שהכהן והלוי בחזקתן הן עומדים.** כדאמרינן בפ"ב דכתובות גדולה חזקה וכו'. ותימה על עצמם היאך הם נותנים חמש סלעים לכהן בפדיון הבן, והיאך נותנים המתנות הזלו"ק לכהן, ואין אנו מצריכים אותו להביא ראייה על יחושו. **אלא הך מילתא בורכא היא.** ובתו"ד הביא המהרי"ט שם, את פסק הרמב"ם באיסור"כ הנ"ל, שנראה מדבריו שלא סומכים על חזקת הכהונה אלא לתרומה דרבנן ולא לתרומה דאורייתא, וכתב המהרי"ט, שאין זה משום חשש ספק, אלא כדי שלא יעלו ממנה ליוחסין דמעלה גדולה עשו בהן. ומסיים המהרי"ט והכהן והלוי בחזקתו הוא עומד עכ"ד. הרי לך למסקנת דבריו. שהלוי בחזקתו הוא עומד וחזקה גמורה היא. וכל החוששים טעות בידם.

וכיוצ"ב כתב החתם סופר בחידושי עמ"ס כתובות (כ"ה ע"ב בד"ה והנה) שהביא שם את הש"ך ביו"ד (שכ"ב הנ"ל) שכתב לחשוש שמא נתחללו אחת מאמהותיו, והחת"ס שם אינו מקבל חשש זה, וכותב **שהכהנים הם מדינא כהנים גמורים והכל כהלכה בלי פקפוק.** וגם הוא כתב בדברי הר"מ שלא החמיר אלא ביוחסין משום חומרא אבל בלא"ה כהנים גמורים הם.

ויש עוד הרבה מה להאריך ולהביא בזה עוד ועוד דעות מהפוסקים, אך אחר שראיתי להרב שדי חמד (מע' כ' כלל צ"ב) מה שהאריך בזה אמרתי שכל תוספת היא אך למותר. והרב שד"ח כתב שם במסקנת דבריו וז"ל: המורם מכל האמור הוא, שדעת הרבה מרבנן בתראי מסכמת להלכה ולמעשה

דהעיקר הוא דהכהנים בזמן הזה, הם כהנים וודאים ובקדושתם וחזקתם הם עומדים לכל דבר מדיני כהונה. עכ"ל.

והנה אחר כל זה, נראה מש"כ מרן החזו"א (שביעית סי' ה' אות י"ב) אודות נתינת התרומה וחלה לכהן, שכיון שחלפו דורות שעלו הכהנים ע"פ עצמן, וכן נוהגים עכשיו ראוי שלא ליתן להן, ומטעם זה אפשר שאין חייבים לתת מע"ר ללוי כיון שהלויים עולים לתורה ע"פ עצמם, ובסוגרים הוסיף שם, שבזמן הזה איבדנו חזקת לוייה בעו"ה. ואמנם אכתי צריך להעלותם בדמים. [כנראה כוונתו ז"ל שיערוך המפריש תחשיב, ובבוא היום בעהש"ו שיתברר מיהו הלוי, יתן לו הדמים במילואן ודוק שם]. ובמסקנת הדברים הוסיף, שאע"ג שהאידנא אין כלל לוי מיוחס, מ"מ אין ליתן לו, שאם יתנו לו יתרבו העולים ע"פ עצמם. ואע"ג שבפדיון הבן כן נותנים לכהן, מ"מ שם אפשר שכיון שאין בזה ריוח, כיון שנוהגים שהכהן מחזיר וכל אחד יהיב לכהן שבטוח בו שיחזיר לו. ובסוגרים הביא שם החזו"א את דברי הרש"ל שנתבלבלו הכהנים רוב או מחצה, ותמה עליו למה נחוש כ"כ והרי מברכין על נשיאות כפים ופדה"ב, אלא נראה דמה"ת הן בחזקתן לכל דבר, אלא משום מעלת כהונה שהחמירו חכמים אין להקל בזה"ז וכו', עכת"ד.

נראה א"כ שלמסקנא, עיקר חששו של החזו"א זצ"ל היה, שמא יתרבו העולים עפ"י עצמם, ולא משום שהטיל ספק גדול בכשרותן וכמו שהוא בעצמו סיים שם.

והנה מש"כ לחלק שבפדיון הבן אין לחוש, כיון שהכהן מחזיר המעות, יש להעיר שמרן השו"ע ביו"ד (סי' שה' סעי' ה') כתב שלא יהיה הכהן רגיל להחזיר לכל, שלא להפסיד שאר הכהנים. הרי לך שאדרכא להלכה אין דעת מרן השו"ע ניחא ליה בזה שיחזיר הכהן את הה' סלעים. וכך אנו נוהגים בימינו אנו.

ואמנם הפתחי תשובה שם בס"ק י"ב כתב בשם היעב"ץ, שהאידנא אישתי דינא וכמעט י"ל שמדינא הם צריכים להחזיר לו וכו'. ובסו"ד הביא הביא הפ"ת שהחת"ס בשו"ת שלו כתב, שדברי היעב"ץ אינם נראים לו. עכ"ד. ועי' בשד"ח (שם בד"ה ואני הדל) שהביא את היעב"ץ והעיר על דבריו שהרי גם בזמן מרן לא היו הכהנים מיוחסים? והוסיף עוד להוכיח לא כדבריו וסיים שדבריו צ"ע. וכמו"כ יש להוסיף שגם במתנו"כ כתב מרן בפשטות שיש לתת לכהנים ובהכרח שכונתו גם בזה"ז וכמו שמבואר שם. הרי לך שמרן השו"ע לא חשש לכל זה.

ובאמת שבנידו"ד של נתינת מע"ר ללוי, אין צריך הרבה הוכחות ודיונים. כיון שדברי מרן בשו"ע ברור מללו. שיש חובה גם בזה"ז ליתנו ללוי. וז"ל מרן בשו"ע (של"א סעי' יט): תרומה גדולה **בזמן הזה** שהיא עומדת לשריפה מפני הטומאה שיעורה כל שהוא, ואח"כ מפריש מן השאר אחד מעשרה והוא נקרא מעשר ראשון ונתנו ללוי. עכ"ל. וכע"ז כתב מפורש מרן בסעי' ל"ב, וז"ל: **ובזמן הזה** דלשריפה אזלא מפני הטומאה, תורמים שכור וסומא אפילו לכתחילה תרומה, אבל לא מעשר לוי עכ"ל. הרי לך שמרן השו"ע כתב בפירוש שבזמן הזה יש ליתן המעשר ראשון ללוי, ולא חשש כלל להאי חששא שהעלה מרן החזו"א. ולכן גם בפדיון הבן כתב, לתת לכהן, ושלא ירגיל עצמו להחזיר לו. וכ"ה במתנו"כ.

ועל עיקר חששו של החזו"א, יל"ע שלכאורה גזירה חדשה זה, ומנ"ל לחדש ולגזור גזירות מעצמנו? ובפרט אחר שמרן החזו"א הסכים שמה"ת הן בחזקתן לכל דבר. א"כ משום גזירה חדשה נמנע מלתת מע"ר מטבל ודאי ללוי, והרי גזל השבט יש בזה? ואמנם אפשר לומר שכל מה שכתב מרן החזו"א זה רק בדרך אפשר וכמו שנקט שם בלשונו, אך ממהלך דבריו לא משמע כן. ובאמת ראיתי בהרבה מהספרים של פוסקי דורינו שהלכו אחר דבריו של מרן החזו"א זצ"ל וכתבו שאין

ראוי לתת מע"ר ללוי משום חשש זה. אך לאחר שחיפשתי מעט מצאתי שהגר"ח קניבסקי שליט"א העיד בגודלו בספרו דרך אמונה (הל' תרומות פ"ו בצה"ל ציון ע"ח), **שהחזו"א גופיה היה נוהג לתת מע"ר ללוי או הן או דמיהן, מטבל ודאי.** וא"כ צ"ל בהכרח שאם החזו"א גופיה נהג כך, הרי וודאי שהוא לא ס"ל שאין ראוי לתת. וא"כ לא שפיר עבדי, אלו שכתבו שלא ראוי לתת וסמכו ע"ד.

ד. חובת הנתינה הלכה למעשה:

מכל הנ"ל עולה ברור שדעת מרן השו"ע שחייבים לתת גם בזה"ז את המעשר ראשון ללוי. והרמ"א הוסיף שם שי"א אף לכהן וכנ"ל. וכך כתב המהרי"ט (הנ"ל) שגם בזמן הזה חייבים לתת ללוי. ועי' בארץ חיים (סיתרון של"א ס"ד) שהביא דברי המהרי"ט, והוסיף גם את דברי הש"ה בשער האותיות, שכתב ג"כ שיש ליתן מע"ר ללוי גם בזה"ז. וכ"כ לנהוג הלכה למעשה הגרמ"נ כהניו זצ"ל בספרו ארץ חפץ (נתיב ד' סעי' כ"ג) שמפריש מע"ר ונותנו ללוי, ואם אין שם לוי נותנו לכהן. ואמנם כמוזכר לעיל דעת מרן החזו"א שאי"צ לתת מע"ר ללוי בזה"ז, אך כפי הנ"ל החזו"א גופיה היה נוהג לתת מע"ר ללוי. וכבר הורה מרן הראש"ל שליט"א (במכתב הנ"ל ובדברי עמו בע"פ) שחייבים לתת מעיקר הדין את המעשר ללוי גם בזה"ז, ואם לא הריהו גוזל את השבט. ואמנם פשוט שכל זה במפריש מפירות שהם טבל ודאי, אך מפירות שהם ספק טבל. אי"צ לתת ללוי, דא"ל הבא ראייה שפירות אלו אינן מעושרין וטול מעשרותיך. ועי' מה שכתבתי בספרי ביכורי שדה פ"ד סעי' ד' ובהערה 8 שם.

ה. דרך ביצוע הנתינה בפועל:

הנה הדרך הרגילה שצריך לנהוג בה המפריש, שלאחר הפרשת תרו"ג, מפריש עשירית מהפירות ונותנו ללוי, והלוי מפריש מזה עשירית לתרומת מעשר. [או שברשות הלוי יעשה הישראל תרומת מעשר. ועי' בד"ז במהרי"ט שם בד"ה ואותם. ומה שכ' עליו מרן הברכ"י ביו"ד סי' של"א בד"ה ומהרי"ט. עי"ש.] ואמנם כבר נאמר בגמ' בגיטין (ל' ע"ב) שאפשר לערוך עם הלוי חוזה הלואה מראש, ופרעונה של הלואה זו יתבצעו באמצעות פירות המעשר הראשון. ובכה"ג שאינו מפריש בפועל את המע"ר, הרי שהמפריש הוא זה שמפריש ומיחד את התרומת מעשר. וכל דיני ההלואה המיוחדת הזו, נתבארו באריכות בספרי ביכורי שדה (פ"ה מהלכה ז' ואילך) וכל מה שביארנו שם בדיני מ"ע הוא הדין הכא במע"ר.

ו. מסקנת הדברים הלכה למעשה:

1. דעת מרן השו"ע שחייבים לתת גם בזמן הזה את פירות המעשר ראשון ללוי, ואין לחשוש שמא אינו לוי, או שמא ירבו העולים ללויה. וכך אנו הספרדים ההולכים אחר דעת מרן חייבים לנהוג מעיקר הדין. וכך פסק מרן הראש"ל שליט"א.
2. החזו"א זצ"ל כתב, שאי"צ לתת מע"ר ללוי בזה"ז, אמנם כפי הנ"ל הוא עצמו נהג לתת מע"ר ללוי. ומכאן שאין לומר הלכה למעשה שאין ראוי לתת ללוי.
3. אין חובה לתת מע"ר ללוי אלא מפירות שהם טבל ודאי, אך מספק טבל וכ"ש בדמאי אין חובה לתת ללוי.
4. יכול המפריש להלות ללוי. מראש סכום כסף, ופרעון ההלואה יתבצע באמצעות פירות המע"ר.

הרב שניאור ז. רווח שליט"א
הרב המקומי בית עוזיאל ויו"ר המכון

בענין הקנאת המעשר לעני ע"י קטן בזה"ז

בספרי "ביכורי שדה" בפ"ו סעי' ב' כתבתי שבזה"ז אפשר ויכול המפריש לזכות את פירות המעשר לעני, גם ע"י קטן שהגיע לגיל שמבין במו"מ, ובלבד שאינו בנו או בתו. וזת"ד שם:

יכול המפריש להקנות את הפירות לעני, ע"י אחר שהוא יהודי ובר דעת ואפי' ע"י אשה נשואה. ולכתחילה צריך שלא יהיה הזוכה אחד מבני ביתו הסמוכים על שולחנו של המפריש. ובזה"ז אפשר ויכול גם לזכות ע"י קטן ואפילו הוא סמוך על שולחנו, ובלבד שאינו בנו או בתו.

ובהערות שם ציינתי את המקורות בזה"ל: בגמ' גיטין וברמב"ם שם, כגון שמזכה לו ע"י אחר. ומש"כ שצריך שיהיה הזוכה עבור העני, יהודי ובר דעת, כ"כ מרן בשולחן ערוך (ח"מ סי' רמ"ג סעי' י"ד). וכתב שם מרן שאפי' ע"י אשה ואפילו שהיא אשת איש. והנה ברמ"א שם כתב, שזה דוקא שהיא מקבלת מידם של אחרים, אך מיד בעלה לא, כיון שידו כידה. והגר"א שם בהגהותיו ציין לשו"ע או"ח שס"ו אות י', והנה שם מצינו לגבי עירוב כשבא לזכות לאנשי החצר, כתב מרן ב' דעות: דיעה א': שבנו ובתו הקטנים אפי' אינם סמוכים על שולחנו אינו יכול לזכות באמצעותם, אבל יכול לזכות ע"י בנו ובתו הגדולים ואפי' סמוכים על שולחנו, וע"י עבדו העברי אפי' הוא קטן, וע"י אשתו אפי' שנותן לה מזונות. דיעה ב': שמזכה לבנו אפי' הקטן אם אינו סמוך על שולחנו. אך אם הוא סמוך על שולחנו אינו מזכה ע"י, וכן אינו מזכה ע"י אשתו אם מעלה לה מזונות. וכתב שם מרן השו"ע, שלכתחילה היכא דאפשר יש לחוש לשניהם.

ומ"מ בדיעבד כתב הרמ"א, שסומכין על דברי המיקל בעירוב. והטעם כיון שערוב מדרבנן הוא. וא"כ אע"ג שבדאורייתא כתב מרן בחו"מ (שם) שצריך דוקא גדול, אבל בדבר שהוא דרבנן כתב מרן שאפשר ע"י קטן. ולגבי קטן שאינו מבני ביתו, לא הזכיר מרן כלל שיש לחוש, כיון שאין בזה מחלוקת כלל והיא גמ' מפורשת בגיטין (ס"ד ע"ב) ופסקה הר"מ להלכה (הל' עירובין פ"א ה"כ) שקטן זוכה לאחרים בדבר שהוא מדברי סופרים. והנה שם בגמ' נאמר: הב"ע במעשר בזה"ז דרבנן הוא. נראה א"כ שפשיטא לה שלמ"ד שקטן זוכה עבור אחרים בדרבנן, ה"ה במעשר בזה"ז. וכ"כ הש"ך בחו"מ (שם סק"ז) שמה שצריך לזכות ע"י גדול, היינו רק בדבר שהוא מדאורייתא. והנה לפי"ז בנידו"ד שבזה"ז תרו"מ חיובם רק מדרבנן, ודינינן בספקות שלהם כדין ספק דרבנן ולקולא [וכמו שכתב והוכיח באריכות מרן הראש"ל בשו"ת "יביע אומר" ח"א יו"ד סי' כ"ב] אפשר לזכות ע"י קטן אפי' סמוך על שולחנו, כל שאינו בנו. וזה אפשר לכתחילה. ומ"מ בדיעבד סומכים על דברי המיקל, שאפשר לזכות גם לבנו קטן אם אינו סמוך על שולחנו. וה"ה בכ"ז לענין אשתו ובנו ובתו הגדולים הסמוכים על שולחנו. שלכתחילה אפי' בדבר דרבנן לא יזכה לבנו או אשתו הסמוכים עליו, ובדיעבד שזיכה לו ע"י אשתו ובניו הסמוכים על שולחנו, מועיל הזיכוי. וע"י בשש"כ (ח"א

פי"ז הערה ע"ה) שכתב פתרון מה לעשות, היכא שאין נמצאים איתו אלא אשתו ובנו, כיצד יזכה את העירוב. עיי"ש.

והנה בזמן כתיבת הדברים, דיברתי בזה עם הגאון רבי יעקב אריאל שליט"א רבה של רמת גן, והרה"ג שליט"א כתב להחמיר בזה, וכדרכה של תורה היה מו"מ הלכתי, והדברים מובאים לפניכם, ועוד שאלתי בד"ז ממור"ר הגאון רבי שלמה מ. עמאר שליט"א, ובזמן הבאת הספר לדפוס קיבלתי ממור"ר שליט"א את תשובתו [שהודפסה בהסכמתו לספר].

תשובה מהגאון רבי יעקב אריאל שליט"א רבה של ר"ג בענין הנ"ל

לכבוד

הרה"ג ש.ז. רווח שליט"א
שלום וברכה וכ"ט

בעקבות שאלת כת"ר בענין הקנאת מעשר עני ע"י קטן. עיינתי קצת בנושא ולענ"ד א"א להקנות מ"ע ע"י קטן גם אם נאמר שמ"ע בזה"ז דרבנן.

בגיטין ס"ה ע"א מחלקת הגמרא בין מילתא דאית לה עיקר מהתורה לבין מילתא דלית לה עיקר מהתורה כגון שיתופי מבואות. אולם בהמשך הגמ' מביאה את המשנה במע"ש, שמערימין על מע"ש ע"י שנותן מעות לשפחתו כדי לפדות מע"ש, והיא קטנה. ומדובר במע"ש בעציץ שאינו נקוב ומדרבנן. ומשמע שם שזה אפילו אם נאמר שמע"ש עצמו הוא מן התורה. עכ"פ לפחות במעשר ירק בודאי היה אפשר לפדות, ע"י קטן וה"ה להקנות על ידו.

אולם בקצוה"ח בסי' רמ"ג ס"ק ד' הביא מהמרדכי בפ"ק דב"מ, ומהגה"מ בתשו' לסדר נזיקין, שבטובת הנאה א"א לזכות ע"י קטן, ולא מועילה דעת אחרת מקנה בטוה"נ. וא"כ א"א להקנות מעשר עני ע"י קטן, משום שהמעשר עני אינו של הבעלים ואין לו בו אלא טובת הנאה בלבד. אמנם הפר"ח בשו"ת מים חיים שם, חולק וסובר שאפשר להקנות לקטן מתנו"כ ואע"פ שאין בהם אלא טובת הנאה בלבד. וא"כ ה"ה לזכות באמצעות קטן לאחרים. אך המרדכי חולק.

ואפשר שגם הפר"ח הסובר שאפשר להקנות לקטן מתנו"כ, אע"פ שאין בהם אלא טוה"נ, אך לזכות ע"י קטן גרע טפי, כדמשמע בגיטין ס"ד ע"ב, ואע"פ שבדרבנן תיקנו שקטן יכול גם לזכות לאחרים, מי אמר שתיקנו כן גם בטוה"נ, דיינו שתיקנו לקטן שיקנה לעצמו, אך לזכות לאחרים יתכן ולא תיקנו. ולכן נלענ"ד שאין להקנות מעשר עני ע"י קטן.

בברכת התורה והארץ
יעקב אריאל

תשובת הרש"ז רווח על דברי הרה"ג הנ"ל

לכבוד

הרה"ג יעקב אריאל שליט"א
הרב הראשי לרמת גן
השלום והברכה !

קיבלתי בשמחה את תשובתו של כת"ר שליט"א. וכדרכה של תורה רציתי להעיר מה שעלה ביד, וכתלמיד הדן לפני רבו.

הנה מהגמרא בגיטין (ס"ה ע"א) נראה מפורש שאפשר בזה"ז להקנות ע"י שפחתו הקטנה בכל מילי דרבנן ולא דוקא בשיתופי מבואות. וזהו שאומרת הגמרא שם, הכא במאי עסקינן במעשר בזמן הזה דרבנן. וגם מה שדחתה הגמ' תי' זה והעמידה בעש"נ, זה רק משום שבזמן הזה אין דין אמה העבריה. ואה"נ לעצם הדברים נשאת הגמ' שמעשר בזה"ז כיון שדרבנן הוא אפשר להקנות ע"י קטן.

והנה על תי' הגמ' שמדובר בעש"נ, הקשה הריטב"א, שמדוע לא העמידה הגמ' בשאר אילנות וירקות, שמדרבנן הם (גם בזמנם). ותי' שמ"מ יש להם עיקר מהתורה משא"כ עציץ נקוב. (ועי' מה שהקשה על דבריו מרן הראש"ל שליט"א בשו"ת יביע אומר ח"א יו"ד סי' כ"ב מהגמ' ביומא, עי"ש). עכ"פ על דברי הגמ' שהב"ע במעשר בזה"ז דרבנן, לא העיר הריטב"א כלום מזה שיש בהם מה שעיקרו מהתורה, ופשוט הוא שבת"י זה מבורר לגמ' שכיון שזה מדרבנן בכל המינים אין כל חשש להקנות ע"י קטן. ולעצם הסוגיא במע"ש, מנ"ל לגמ' לדין זיכוי ע"י אחר, כבר העירו בזה הראשונים בסוגיא, ועי' בריטב"א שם ועוד. ועו"ע במהרש"א שם, שכתב על דברי התוס' וז"ל... אלא דתלמודא ע"כ דמחשבא ליה הכא זכייה לאחרים.

וא"כ אחרי דברי הגמרא האלו, ואחר שקיי"ל להלכה שתרו"מ בזה"ז מדרבנן הם, ואף ספיקותיהם דינינן לקולא, וכמו שכתב והוכיח באריכות מרן הראש"ל בתשובתו שם. א"כ נראה פשוט שאפשר לזכות לעני את פירות המעשר עני ע"י קטן.

אלא שכת"ר ציין למחלוקתם הידועה של הפר"ח והקצות החושן (תו"מ סי' רמ"ג ס"ק ד'), האם אפשר לתת מתנו"כ לכהן קטן. שדעת הפר"ח שאפשר כיון שדעת אחרת מקנה, ודעת הקצוה"ח שאי אפשר לתת לקטן, כיון שבמתנות אין לבעלים בו אלא טובת הנאה, וקי"ל שטוה"נ אינה ממון, ולא שייך דעת אחרת מקנה, ועפי"ז כתב כת"ר שלדעת הקצוה"ח ודאי שא"א להקנות מ"ע ע"י קטן, וגם לפי הפר"ח דלמא רק לקנות לעצמו יכול, אך לא לזכות עבור אחרים.

והנה לעצם הדין האם קטן זוכה כשדעת אחרת מקנה מדאורייתא או מדרבנן, אין הדברים ברורים שזה רק תקנת חכמים שהרי הרבה מדעות הפוסקים שהיכא שדעת אחרת מקנה הקטן זוכה מן התורה, וכמש"כ הפר"ח שם, וכ"כ בחידושי החת"ס שם על השו"ע, ועי' עוד בש"ך שם. וא"כ שהוא קונה פשוט שהוא גם זוכה לאחרים וכמש"כ בריטב"א שם.

ולגוף דינו של הפר"ח הרי הוא ס"ל שגם בטוה"נ יש דעת אחרת מקנה, וכבר ביאר זאת הגאון הר"ש שקאפ זצ"ל בחידושו עמ"ס ב"מ סי' ט"ו, שאע"פ שאין לבעלים אלא טובת הנאה, מ"מ זה שיש להם זכות הקנאה ונתינה, ע"ז יש דעת אחרת מקנה, ולכן זוכה הקטן לעצמו, וכמו"כ זוכה עבור אחרים.

אך מלבד כ"ז הרי הקצוה"ח גופיה כותב בהמשך דבריו שם, שהא שחש"ו זוכים במתנות כהונה, היינו משום שהוא ממון כהנים, וכבר זכתה בהם התורה לכהנים, אם כן אפילו כהן קטן נמי. ובהמשך מחלק בין מתנו"כ לבין מתנו"ע שבמתנות עניים קטן לא זוכה, ואפשר משום ששם כתיב עזיבה ולא נתינה, ולכן אין קטן זוכה. עכ"ד. [ועו"ע בנתיחה"מ שם סק"י מש"כ בשם המחנ"א בענין מתנו"כ ואת דברי תשובתו ואכמ"ל].
וא"כ במעשר עני שנתנה כתיבא בהו, דינו כמתנו"כ, ויכול הקטן לזכות בזה בשביל עצמו וה"ה לזכות עבור אחרים.

ולכן נלענ"ד שאפשר בזמן הזה שתרו"מ מדרבנן, לזכות את המעשר עני לעני באמצעות קטן. וכ"ז אחמה"ר מהדר"ג. וכעת קיבלתי ממור"ר הג"ר שמ"ע שליט"א תשובה (והיא נדפסה בדברי ברכתו בראש הספר "ביכורי שדה"), שגם דעתו כך להלכה וכמו שכתבתי בעוניי.

**ביקרא דאורייתא
שניאור ז. רווח**

תגובת הגאון רבי יעקב אריאל שליט"א על תשובת הרש"ז רווח שליט"א בענין הנ"ל

תאריך: כו' טבת

לכבוד

תשנ"ז

הרה"ג הרב **שניאור ז. רווח שליט"א**

שו"ב וכ"ט

יישר כוחו של כת"ר על עיונו הנמרץ בענין הקנאת מעשר עני לאחרים ע"י קטן ויורשה לי להעיר כמה הערות לדבריו החשובים.

א. הריטב"א מסיק שרק בעציץ שא"נ התירו זכיה ע"י קטן משום שאין לו עיקר מהתורה. וכן דעת המאירי שם. (ואף שהביא שם קושיא חמורה בשם הגר"ע יוסף שליט"א מיבי"א ח"א יו"ד סי' כ"ב, אכן הקושיא צריכה ישוב, אך הריטב"א והמאירי כנראה לא חשו לה).

ב. הראשונים בגטין שם הקשו בשאלה, כיצד לומדת הגמ' זכיה לאחרים ממע"ש, הרי שם הוא מזכה את המעות לקטן עצמו, ולא מזכה אותם לאחרים, ועיין רמב"ן שם בליקוטים שתירץ שני תירוצים:

1. שבעה"ב אמר לקטן פדה לי משלך, שהוא זוכה לו מיד ההקדש. (ויתכן שכוונתו לומר שלא הקנה

לקטן את המעות לגמרי, בהקנאה גמורה, אלא רק ע"מ לפדות באמצעותם את המע"ש וא"כ הריהו מזכה את המעות למע"ש ע"י קטן).

2. הוכחת הגמ' היא לשמואל הסובר שאין זכיה לקטן מהתורה, ולכן הוכיחה הגמרא שיש לו זכיה מהתורה. ור"ל שאם דעת אחרת מקנה מועילה מהתורה, אין הבדל בין זכיה לעצמו לבין זכיה לאחרים. ולפי"ז אם נאמר שדעת אחרת מקנה אינה מועילה מהתורה, יתכן לומר שלא תיקנו אלא כשקונה לעצמו ולא כשזוכה לאחרים, וכמו שחילקה הגמ' שם בדף ס"ד ב'. (ע"ש בר"ן שתלה את שני הנושאים זה בזה. את השאלה אם ד"א מקנה מהתורה בשאלה אם ד"א מקנה גם לזכות לאחרים). ונושא זה לא הוכרע, אלא תלוי במחלוקת הראשונים (ע"י אנציקלופדיה תלמודית כרך ז' עמ' תר"ה).

ג. כת"ר כותב שאפילו לדעת הקצות, הסובר שא"א להקנות מתנו"כ ע"י ד"א מקנה, משום שאין לו אלא טוה"נ. מ"מ כהן קטן זוכה במתנות מהתורה, משום שהתורה הקנתה את המתנות לכהנים והקטן אינו קונה את המתנות מהנותן, אלא מקבל את חלקו, כאחד מבני השבט, והתורה היא שזיכתה לו. אולם זה שייך רק בזכיותו של הקטן לעצמו, שהתורה היא שזיכתה לו כאחד משבט הכהנים, אך בנ"ד הרי לא מדובר בזכית הקטן לעצמו אלא לאחרים, כיצד אפשר לזכות באמצעותו לאחרים בטוה"נ?

ד. סברת הקצות ניתנת להאמר רק במתנות כהונה ולויה שהשבט זוכה בהן מהתורה, אך במעשר עני הדבר תלוי במחלוקת הבבלי והירושלמי בגיטין ל', שלדעת הירושלמי אין דין מכירי עניים. וההסבר לכך הוא: שרק במתנות כהונה יש דין מכירי כהונה, ע"פ סברת הקצות הנ"ל שהשבט כולו זכה במתנות וכשכל הכהנים והלויים מתיאשים מהן, ממילא זוכה אותו המכר. אך בעניים א"א לומר כן, כי אין שבט מוגדר של עניים. (ע"י דבר אברהם ח"א ס"ו א' ענף י' בהגה'). או שעניות אינה מושג חיובי אלא מושג שלילי (ע"י מפענח צפונות, פ"ד י' ס"ו א-ב').

אמנם הרמב"ם פסק שיש מכר לעני, אך מפוסקי דורנו יש הורו שאין לסמוך על דין מכירי עניים, (ע"י כ"ז בהתורה והארץ כרך ב' עמ' 88).

וכשנבוא לסיכום כל הדיון יש לנו הרבה ספיקות אם ניתן לזכות ע"י קטן. אמנם בדיעבד יש לומר שזכיה ע"י קטן מועילה, בפרט כשמדובר במעשר עני דרבנן בזה"ז. אך לכתחילה נלענ"ד שלא רצוי להורות לזכות ע"י קטן. והנלענ"ד כתבתי.

בברכת התורה והארץ

יעקב אריאל

**תשובת הרש"ז רווח לתגובת הרה"ג הנ"ל
בתוספת דברים שהוספו בזמן ההדפסה**

לכבוד

הרה"ג רבי יעקב אריאל שליט"א
רבה של רמת גן
השלום והברכה !

קיבלתי בשמחה את תגובתו של כת"ר שליט"א. והנה מש"כ כת"ר שליט"א מדברי הראשונים הנה במכתב תשובה שקיבלתי ממו"ר שליט"א המצו"ב, הוא דן בדבריהם, ואדרבה כתב שם כדברינו בהבנת דבריהם. והריטב"א ז"ל כתב דבריו על התי' בגמ' שאירי בעש"נ, ולא העיר כלום בתי' הגמ' שהכא ב"ע במעשר בזה"ז דרבנן הוא. וכמו שכתבתי במכתבי הקודם.

ומה שכת"ר ציין שוב, לדברי הקצוה"ח, הנה כתבתי במכתבי הקודם, כתבתי שלדעת הפר"ח שבד"א מקנה הוא זוכה מן התורה פשיטא שה"ה לאחרים ול"ד לעצמו. ולדעת הקצוה"ח הרי מפורש בדבריו שהוא מחלק בין מתנו"כ למתנו"ע וכמו שכתבתי שם.

והנה כתבתי שם בעוניי שבמעשר עני שנתנה כתיבה בהו דינו כמתנו"כ. וע"ז טען כת"ר שליט"א טענה צודקת, שאת כל זה אפשר לומר היכא שיש שבט כגון כהנים, אך לדעת הירושלמי שאין דין מכירי עניים, א"כ א"א לומר את דברי הקצוה"ח במתנו"כ גם בדין מעשר עני.

ובזה מודה אני העני לכת"ר שליט"א, אך כל זה אם זהו הפשט בירושלמי, ואם כך נפסוק להלכה. אך כיון שלהלכה אנו פוסקים שיש מכר לעני, וכמו שציין כת"ר לדעת הרמב"ם, א"כ דברי הקצוה"ח נכונים גם במעשר עני. ואעתיק לכת"ר שליט"א מש"כ בעוניי בספרי "ביכורי שדה" (פ"ה סעי' י"א) בד"ז של מכירי עניים :

המלוה מעות את העני ומתנה עמו שהפרעון יהיה מפירות המעשר עני, בע"כ שמדובר במקום שיכול המפריש לקבוע לאיזה עני לתת, ולכן יש מי שכתב, שכ"ז במעשר עני המתחלק בבית שיש לבעלים טובת הנאה ויכול ליתן לכל עני שיחפון, אבל במעשר עני המתחלק בגורן, שאין לחקלאי טובת הנאה, וכל עני בא ונוטל, בכה"ג א"א לעשות עמו הלואה מראש כיון שכל עני יבוא ויטול. ולדבריו אין גם דין של מכירי עניים אצל חקלאי שמעשר בגורן. ואמנם נראה שגם במ"ע המתחלק בגורן שייך בתנאים מסוימים, לעשות הלואה עם העני, ויש דין מכיר לעני. ומ"מ בזמנינו אין כלל דין של מעשר עני בגורן כיון שאין עניים המצויים לבוא לגורן ליטול המעשרות [וכמבואר לעיל בפ"ב הלכה ט] ולעולם יש לבעלים טובת הנאה מהמעשר ויכול ליתנו לכל עני שירצה, וממילא יכול להלות לעני מעות שפרעונם יהיה מפירות המעשר עני.

ובהערה 20 שם הבאתי את המקורות לזה בזה"ל: הנה לעיל בפרק השני ביארנו באריכות, החילוק בין מעשר עני המתחלק בבית, שיש בו טובת הנאה לבעלים, ובין מעשר עני המתחלק בגורן שאין בו טובת הנאה לבעלים, וכל עני בא ונוטל בעל כורחו של הבעלים, ולדעת הרמב"ם אין הבעלים יכול לסרב מלתת לכל עני שיבוא, ולדעת התוס', יכול הבעלים לסרב לתת לעני, שבא אליו לבקש את רשותו. אך מ"מ אם העני בא לבד לגורן ונוטל אין מי שמעכב בעדו, וא"כ נראה, שא"א להלות לעני סכום שיפרע באמצעות פירות המעשר המונחים בגורן, שהרי הוא אינו יכול להתחייב לעני

מסוים שהרי כל אחד בא ונוטל. אך מ"מ בגמרא גיטין (שם) שנינו מפורש המלוה מעות את העני, והוסיפה הגמ' שם שהבעלים כשמפריש או שמזכה לו ע"י אחר, או שעני זה הוא מכירו, דהיינו שרגיל ליתן לו. והגמ' לא חילקה שם בין מעשר בגורן או מעשר בבית.

ואמנם הירושלמי בגיטין (שם) על המשנה שאומרת המלוה מעות את הכהן את הלוי ואת העני, הביא את דברי ר' יוחנן שאומר שהכא איירי במכירי כהונה ולויה, ושואלת הגמ' שם והא תנינן עני, ויש מכר לעני, ומבארים שם בנו"כ, שזה נקרא בתמיה, ויש מכר לעני? כלומר לעני הרי אין מכירין, שהרי כל עני ראשון שפוגש צריך לתת לו.

והנה הגמרא בירושלמי שם, אינה חולקת על גוף הדין של המלוה מעות את העני, שהרי זו משנה מפורשת שם. אלא בהאי אוקימתא דרבי יוחנן שאמר דאיירי במכירים, שאלה הגמ' שלעני אין מכירים, וממילא א"א להעמיד את המשנה באוקימתא דרבי יוחנן אך אם תמצא כל קנין המועיל להקנות את זה לעני מלבד מכירי, שפיר דמי.

והנה המשנה למלך על הרמב"ם (הל' מעשר פ"ז ה"ו) כתב שגמ' דידן לא חששה לזה, או משום שגם הגמ' שלנו כשאומר רב דאיירי במכיר, הזכיר רק מכירי כהונה ולויה, ולא הזכיר מכירי עניים. ולעולם בעני צריך לומר שמדובר במזכה ע"י אחר, והירושלמי שלא הזכיר מענין מזכה ע"י אחר, אלא רק ממכירי עניים, לכן שלל אפשרות זו. ועוד מחלק המל"מ שהבבלי כשדיבר על מכירי אה"נ דיבר גם על עניים, רק שהוא דיבר במ"ע המתחלק בבית שיש בו טוה"נ לבעלים, והירושלמי אפשר דס"ל שגם המתחלק בבית אין בו טוה"נ לבעלים. עכ"ד.

ומלבד מה שיש לדון בדבריו שרצה לומר שאין מכיר לעני, שהרי שנינו סוגיות שלמות שיש מכיר לעני, אך בלא"ה מגוף דבריו אנו רואים, שאינו מסופק אודות המלוה את העני שהרי זו משנה מפורשת, רק שאינו מקנה לעני כאוקימתא דרב במכירי, אלא כאוקימתא בשמואל שמזכה ע"י אחר, וכאן כבר לא זכיתי להבין. שהרי כיצד יכול יתן לו ואפי' ע"י זיכוי של אחר, והרי זה מ"ע בגורן (לתי' הא'), ובגורן כל עני בא ונוטל, ומהיכן הבעלים יכולים כלל לתת לעני והרי אין זה בסמכותם, אלא צ"ל שהבעלים מזכה לעני ע"י אחר את מה שהוא כן יכול להציל עבורם, וכמו שכתבנו לעיל בפ"ה ה"ח, שגם בגורן יכול הבעלים להציל מחצה לקרובו או מיודעו, ומקורם של דברים במשנה בפאה ופסקה הרמב"ם להלכה בהל' מתנו"ע (פ"ו הי"א), והיינו שיכול הבעלים להציל מחצה מהמעשר עני ולשומרו בצד ע"מ לתת לעני שהוא מיודעו, ולכן יכול הוא להקנות לו את זה ע"י אחר באחד הקנינים. ולפי"ז לא הבנתי מדוע א"א שאותו עני שקורא לו הרמב"ם "מיודעו" יהיה המכירי עניים של אותו בעה"ב, ואת אותו חצי שמציל הריהו עבור העני שמכירו. ולמה להדחק ולומר שאוקמתא דרב איננה על עני ורק על מכירי כהונה ולויה, או כתי' הב' שלא מדובר אלא במתחלק בבית שיש בו טוה"נ? ומצאתי להמאירי עמ"ס גיטין (שם בד"ה אמר המאירי), שמבאר את המשנה של המלוה מעות את הכהן, הלוי והעני, פי' שהלוה וכו' ומעשר עני לשם אותו עני וכשמגיע זמן הגורן הוא מפריש את כל אלו וכו' עכ"ד, נראה מדבריו שבשעת הגורן כשמפריש עושה זה על שמם, ואדרבה בסו"ד כשבא להוציא מן הכלל את מה שלא שייך הלוואה, כתב רק את לשו"פ שבהן נאמר עזיבה, ולא אמר כלום ממ"ע המתחלק בגורן. (ועו"ע מש"כ בד"ה המשנה השביעית, אודות מכיר לעני) ובע"כ צ"ל שאע"ג שבמ"ע המתחלק בגורן נאמר והנחת בשערך ולכן הריהו מניח לפניהם והם לוקחים מאליהם, מ"מ מצות נתינה קיימת וכאשר הוא מציל מחצה לקרובו ונותן להם בודאי שהוא מקיים מצוות נתינה של מעשר עני, אך מ"מ נלענ"ד שגם המל"מ לא פקפק אלא בדין מכירי עניים בגורן אך הלוואה לעני, כשהקנין הוא ע"י זיכוי של אחר גם הוא לא חלק שזה

אפשרי. ומכאן שאלה על מש"כ הגאון הר"ח קניבסקי שליט"א בספרו דרך אמונה (הל' מעשר פ"ז אות כ"ו) וז"ל: ודוקא במ"ע המתחלק בבית שיש בו טוה"נ לבעלים יכול לעשות תנאי זה [של הלואה]. אבל במ"ע המתחלק בגורן שאין בו טוה"נ וכ"ש בלשו"פ ל"ש כלל לעשות תנאי זה. ובצה"ל כתב שמקור דבריו הם מהמל"מ. ולא זכיתי להבין מדוע הוא שלל לגמרי עשיית תנאי של הלואה במ"ע המתחלק בגורן והרי על המחצה שמציל ודאי שזה כך, וגם בלא"ה המל"מ גופיה לא שלל את עשיית התנאי אלא אם משתמש במכירי, אבל במזכה ע"י אחר גם המל"מ מודה שאפשר לעשות תנאי הלואה זה. וגם על עצם הדין של מכירי עניים ואפי' בגורן כבר כתב החתם סופר (בחדושי עמ"ס גיטין דף ל' ע"א ד"ה ובירושלמי, ובשו"ת שלו חיו"ד סי' רל"ז בד"ה הנה) שודאי יש מכיר לעני ואפי' במתחלק בגורן וכגון שמציל מחצה לקרוביו. ועיי"ש בסו"ד מה שביאר את מחלוקת הירושלמי עם ש"ס דין, אך מ"מ ברור ששיך מכירי עניים במעשר עני, ואפי' המתחלק בגורן וכנ"ל, וה"ה לתת הלואה שיפרע אותה העני מאותם חלקים שמציל עבורו מיודעו החקלאי. וכן ראיתי להרב ערוך השולחן (העתידי סי' ק"ו סעי' י"ג) שהביא שם את הירושלמי הנ"ל, וכתב, ולא חש הרמב"ם להירושלמי כיון דש"ס דין לא דחי לה דס"ל דגם במעשר עני שיך מכירין דשאר עניים מסחי דעתיהו. עכ"ד.

ובעיקר הדברים בירושלמי, שכתב ויש מכר לעני, וכתבנו שהפירוש הוא בתמיה, אין זה דעת כולם, שהרב מראה הפנים, שם כתב שיש לפרש הא דהכא דתירוצה הוא, ויש מכר לעני. שמצינו גם בעני כן במי שרגיל ליתן מעשרותיו.

וכן ראיתי להגאון הר"ש מסקאלא בתשו' בית שלמה (ח"ב יו"ד סי' צ"ט והב"ד בארץ חיים סי' רנ"ז ס"ה) שהביא את בעל התרומות שכתב להדיא שיש דין מכיר לעני, והביא שם הבית שלמה, את דברי הירושלמי, ואת דברי המל"מ, וכתב שתי"ה הא' של המל"מ תמוה הוא, והוסיף וז"ל: ואמנם יותר נראה מסתימת לשון הרמב"ם דבכל ענין שיך מכיר גם גבי מעשר עני, וגם מש"ס דילן בגיטין שם, נראה כן. עכ"ד. ובארץ חיים הוסיף והביא שם תשובה כת"י מהגאון מהר"מ בן חביב בעל גט פשוט, שג"כ כתב שיש דין מכיר לעני כדין מכירי כהונה ועיי"ש.

ועו"ע במכתבים ממרן החזו"א זצ"ל (הובאו בסו"ס דרך אמונה ח"ג עמ' שפ"ז) מש"כ על דברי המל"מ. ואמנם כמש"כ בפנים, כל הדין של מ"ע בגורן אינו שיך בזמנינו, שהרי אין מצוי היום עני שיטרח לבוא לשרות ע"מ ליקח שיעור כדי שביעה, וכמבואר לעיל בפ"ב הל' ט. וכיון שכן מוטל על החקלאי להביא את המ"ע לעניים, ויש לו בזה טוה"נ, ולכן גם חקלאי המפריש מעשר בגורן, יכול לעשות תנאי הלואה, ולהשתמש בדין מכירי עניים, והכל כדין מ"ע המתחלק בבית. ועי' לקמן בפרק שישי הערה 16. ושם בפ"ו הוספתי את דברי הערוך בערך "מכר" שכתב שיש מכר לעני. וא"כ אחר כל הנ"ל, ואחר שהרמב"ם פסק להדיא שיש מכר לעני, נלענ"ד שא"א על סמך דברי הירושלמי, לחשוש לדעה זו להלכה, ובפרט שגם בירושלמי יש הכותבים שס"ל שכן יש מכר לעני. וכ"ז אחמה"ר מהדר"ג שליט"א.

ולכן נלענ"ד כבראשונה, שיכול לזכות לעני ע"י קטן. ואמנם כ"ז רק היכא שאין לידו גדול שאפשר לזכות באמצעותו בשופי. שבודאי אם מצוי גדול לידו מהיות טוב לזכות ע"י. וכך הורה מו"ר שליט"א בתשובה המצו"ב.

**ביקרא דאורייתא
שניאור ז. רווח**

תשובת מו"ר
הגאון רבי שלמה עמאר שליט"א בענין הנ"ל
מתוך ההסכמה לספרי "ביכורי שדה"

לחבת הקדש וחביבותו דמר גבן, אכתוב כאן במה שנדברנו בעל פה, במה שהעלה כת"ר דאפשר לזכות אל הפירות של מעשר עני לעניים, ע"י קטן, משום דהמעשר בזה"ז הוא דרבנן, וסמך ע"ד הגמרא בגיטין (ס"ד ע"ב) דאמרו שיכול לזכות בשיתופי מבואות ע"י קטן. ואע"ג דמתחילה אמרתי לכב' בע"פ, דאפשר דרק בשיתופי מבואות הקילו משום דכולו מדרבנן ואין לו שרש בדאורייתא, וסמכתי בדעתי ע"ד הרמב"ם ז"ל (בהלכות זכיה פ"ד ה"ז) שסתם וכתב דקטן שנותנים לו צרור וזורקו אגוז ונוטלו זוכה לעצמו ואינו זוכה לאחרים ולא חילקו בין מילי דרבנן לדאורייתא, וכן הוא גם בש"ע ח"מ (סימן רמ"ג סט"ו).

ואולם כעת עיינתי שוב בגמרא ראיתי שכב' צדק בזה, דהקשו שם מדין שיתופי מבואות דיכול לזכות ע"י קטן על שמואל שאמר שא"א לזכות לאחרים ע"י קטן, ופריק שאני שיתופי מבואות דרבנן. ורב חסדא אמר שיש לדחות ולומר, כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, ואמרו דשמואל יסבור דכי אמרינן כל דתקון וכו', במילתא דאית לה עיקר מן התורה, אבל שיתופי מבואות דלית לה עיקר מה"ת לא. ואח"כ הקשו מהמשנה דמעשר שני (פ"ד מ"ד) שאמרו דאפשר לפדות מעשר שני ע"י קטן, ותירצו דמיירי במעשר בזה"ז דרבנן, פריך ואמה העבריה בזה"ז מי איכא, אלא בעציץ שאינו נקוב מדרבנן. ע"כ.

הא קמן מפורש בגמרא דמעשר בזה"ז אפשר לזכותו ע"י קטן, כמו בשיתופי מבואות, (ולא דחו אלא מצד דאמה העבריה דנקט במשנה שם לא נהגת בזה"ז.) וכן נמי בעציץ שאינו נקוב אפי' בזמן הבית, אפשר לזכותו ע"י קטן. ובע"כ צ"ל דמעשר בזה"ז, ומעשר דעציץ שא"נ אפי' בזמן הבית, חשיבי דלית להו עיקר מן התורה. שהרי כבר אמרו בגמ' (לעיל) דמילתא דרבנן דאית לה עיקר מה"ת א"א לזכות ע"י קטן, דכי תקון רבנן כעין דאורייתא תקון. ומזה שאמרו דמעשר דעציץ שא"נ, או של הזה"ז אפשר לזכות ע"י קטן נראה בבירור דאלה נחשבים שאין להם עיקר מן התורה.

אלא דקשה מהתוס' בעירובין (ל"ב ע"א) ד"ה תאנים שכתבו דמעשר פירות אע"ג שהוא מדרבנן לא אמרי' ביה חזקה שלית עושה שליחותו, משום דעיקר שם מעשר הוא מן התורה, ובגליין הש"ס שם צוין לתוס' אחר שם (דף ל"ז ע"ב) ד"ה מאן האי תנא, שכתבו באגודה של ירק. כיון שעיקר מעשר מן התורה, חשיב ליה כדאורייתא, ואין בה ברירה. ועיין בחידושי הרש"ש ז"ל בגיטין שם, שציינם לתרץ למה לא תירצו שם דאיירי במעשר שני דירקות יע"ש. ובע"כ צריכים לומר דשאני ירקות (או אילנות לשי' רש"י וסיעתיה) דבזמן שנוהג מעשר מן התורה, הם אסורים מדרבנן וע"כ זה נחשב שיש לו עיקר מן התורה, משא"כ במעשר של זה"ז שאין מעשר מה"ת כלל, וכן נמי במעשר של עציץ שאינו נקוב שאין בימינן חיוב דאורייתא כלל, וע"כ קורא להם שאין להם עיקר מה"ת. זהו הנלע"ד ואע"ג דהוא דחוק בסברא דאדרבה יש מקום לומר דמעשר ירק אין לו עיקר מה"ת דלעולם הוא דרבנן דוקא. מ"מ מוכרחים לחלק בהכי.

שו"ר בחפשי' שכבר קדמו הריטב"א ז"ל בחידושי שם והוא בד"ה הא לכם מעות וכו' שבסוף הדבור כתב, והא דלא פריק במעשר שני דאילנות וירקות, משום דההוא אית ליה עיקר מה"ת, אבל בעציץ שא"נ אינו עיקר מה"ת כלל. עכ"ל. והיה בהעלם מעיני קדשו דהרש"ש ז"ל. ועיין במאירי גיטין (שם) שכתב (בד"ה וכן מה שאמרו מערימין), פירושה דוקא במעשר שני דרבנן כגון עציץ שאינו

נקוב, שגם זה אין עיקר מה"ת כלל, אבל א"א לפרשה במעשר בזה"ז, דאמה העבריה בזמן הזה ליכא, וכו' עכ"ל. הנה מפורש גם בדבריו ז"ל דעציץ שא"נ ומעשר של הזה"ז נחשבים שאין להם עיקר מה"ת, וכן מתבאר מדבריו בפירוש דלא אמרו דזוכין ע"י קטן, אלא בדרבנן דלית ליה עיקר מה"ת, וכמ"ש בגמ' לעיל וזה נשאר להלכה. וכ"נ גם מדברי הר"ן ז"ל על הרי"ף ז"ל שכתב בתוך דבריו, ומיהו במידי דרבנן כשתופי מבואות זוכה (הקטן) גם לאחרים. עכ"ל. מדוקדק בדבריו דלאו בכל מידי דרבנן קאמר אלא בדומה לשתופי מבואות דוקא.

והרמב"ם ז"ל בהלכות מעשר שני (פ"ה ה"ט) כתב, נתן לשפחתו העבריה, אם מעשר שני זה מדבריהם כגון שהיה מעציץ שא"נ, דבריו קיימים. וכו', שהקטן אינו זוכה אלא בדבר שהוא מדבריהן. עכ"ל. ומדלא כתב דה"ה במעשר ירקות, נראה דס"ל כהתוס' והריטב"א ז"ל הנ"ל, דמעשר ירק חשיב שיש עיקר מה"ת, וע"כ אין הקטן יכול לזכות לאחרים. משא"כ בעציץ שא"נ, והא דלא אמר במעשר בזה"ז היינו טעמא דנקט אמה העבריה כמו בגמרא, ואמה עבריה בזה"ז ליכא.

וכאשר דמיתי כן מצאתי להגאון ארעא דרבנן מערכת מ'ם (אות תי"ד) שכתב בתוך דבריו, ונראה דמ"ש"ה דייק (בגמ' דגיטין) וקאמר מעשר בזה"ז, דס"ל להש"ס דכיון דבזה"ז אינו חייב בשום מעשר (מה"ת), לא מיקרי דבר שיש לו עיקר מה"ת, ומצאתי און לו מסוגיא דשלהי פ' הערל (דע"א) וכו'. אמנם קשה דהתם הדר מוקי לה בעציץ שא"נ, ומיירי בזמן שנוהג מעשר מה"ת, וקשה דהא כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, ואפ"ל ע"פ מ"ש התוס' בכתובות (נ"ו) וכו', וה"נ י"ל דלא אמרו כעין דאורייתא תקון אלא כגון מעשר פירות דהוו שוים לדגן ותירוש, לצאת מן הקרקע, אבל בעציץ שא"נ לא דמי להו, והגם שעיקרו מן התורה, לא תקון כעין דאורייתא. עכ"ל וע"ש. הרי ראינו שהרב ארעא דרבנן, מחלק בין מעשר של זה"ז ועציץ שא"נ, ובין מעשר פירות וירקות. והרב משכנות הרועים הביא דברי הרב ארעא דרבנן הנז' וכתב שהרב שער המלך (פ"א מה' מ"ש) סתם לחילוק זה יעו"ש, ולכשאפנה אשנה פרקי באריכות בעה"ת. עכ"ל. ולפי מ"ש לעיל הרי החילוק הזה הוא מוכרח מכוח סוגית הגמרא והראשונים וכנ"ל.

וראיתי כעת במכתבך שציינת לדברי מרן ביבי"א ח"א (חיו"ד סימן כ"ב אות ז), ושם הקשה משם הגר"ד יונגרייז ז"ל ע"ד הריטב"א ז"ל הנ"ל מהגמ' במסכת יומא (פ"ג ע"ב) דמוכח דעציץ שאינו נקוב חמיר טפי ממעשר ירק דרבנן. דאמרינן ע"כ לא קאמר רבי התם שא"צ לעשר את הכרישין (לחולה שיש בו סכנה), אלא לענין מעשר ירק דרבנן, אבל במעשר דגן דטבל דאורייתא הוא אפילו רבי מודה, דאי שרית ליה בעציץ שאינו נקוב אתי למשרי בעציץ נקוב. ע"ש. ומבואר דעציץ שאינו נקוב חמיר טפי מירקות דרבנן. ולא כהריטב"א ז"ל דס"ל דירקות חמירי ונשאר בצ"ע. וע"ש שכתב ליישב קושיית הריטב"א ז"ל עפ"ד הר"א ממיץ בס' יראים (סימן קע"ב) דמעשר שני נוהג מה"ת אפי' בירקות. ע"ש. ושכ"כ הסמ"ג (עשין קל"ו וקס"א), ושהגר"י טייב ז"ל בספרו ווי העמודים (דקמ"ח ע"ב) כתב להביא ראיה לדברי היראים והסמ"ג, וכתב מרן הראש"ל נר"ו דמ"ש"ה לא משני במס' גיטין דמיירי במע"ש על ירק. (דלשיטה זו הוא מן התורה ולא אמרו דאפשר לזכות ע"י קטן אלא במילתא דרבנן). וע"ש.

והנה הקושיא שהקשו מיומא הנז', קשה גם ע"ד התוספות דעירובין ל"ב ע"א, ול"ז ע"ב הנ"ל. דכתבו להדיא דמעשר פירות וירקות יש לו עיקר מן התורה, ואילו בעציץ שאינו נקוב מפורש בגמ'

דגיטין שאין לו עיקר מה"ת. ונמצא דמעשר ירק חמיר טפי, וקשה מההיא דיומא. וזה בודאי קשה ע"ד הגאון ארעא דרבנן הנז'.

ומפני חומרת הקושיא נלע"ד לחלק ולומר דבאמת מצד יש לו עיקר מה"ת חמיר טפי מעשר ירק דהוא גדל בקרקע, ובגידולי קרקע יש בהם מינים שחייבים מה"ת, משא"כ עציץ שאינו נקוב דאין בגידוליו חיוב של תורה. אבל ההוא דיומא דמיירי בגזירת חכמים דלא רצו להתיר דגן טבל הגדל בעציץ שאינו נקוב דילמא אתי למשרי בעציץ נקוב בזה באמת הסברא נותנת להחמיר יותר בעציץ שאינו נקוב, מאשר במעשר ירק, דהרואה שהתירו לאותו חולה לאכול דגן בלא מעשר, לא ידע לחלק בין עציץ נקוב לשאינו נקוב, ועלול להתיר גם בגדל בעציץ נקוב, אבל בירק שהוא שונה לגמרי ואין מקום לטעות בו לא גזרו. ומפורש בגמרא שם דמשום גזירה הוא, דאי שרית ליה בעציץ שאינו נקוב אתי למיכל בעציץ שהוא נקוב, וכתב רש"י ז"ל, מעשר ירק דרבנן, דלא מיחלף מטבל דאורייתא. אבל דגן דאורייתא הוא אפילו רבי מודה דאף בעציץ שא"נ מעשר שמיחלף בדאורייתא. עכ"ל. וא"כ לעולם מעשר ירק חמיר טפי מגידולי עציץ שאינו נקוב, וביומא לא דיברו במה שחמור יותר, אלא במה שיכול להתחלף בדאורייתא. שלא החמירו אלא בדגן שגדל בעציץ שא"נ שעלול להתחלף בדגן הגדל בעציץ נקוב. והכל על מקומו יבוא בשלום.

והנה עתה ראיתי שהפני יהושע בחידושו לגיטין (ס"ה ע"א) רוח אחרת עמו בזה, והוא סובר שגם מעשר בזה"ז מיקרי שפיר דיש לו עיקר מן התורה, כי עיקר דין מעשר הוא מה"ת, ולא כמו שיתופי מבואות או דין מוקצה שכולם מדרבנן בלבד, ואשר על כן תמה שם על מ"ש בגמ' הב"ע במעשר בזה"ז דרבנן, דהו"ל לאקשוני נמי כדלעיל כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, והכא לא שייך להא דמסיק לעיל ואידך כי אמרינן במידי דאית ליה עיקר מה"ת, דה"נ מעשר אית ליה עיקר מן התורה. וע"ש שתירץ לפי פירושו בשיטת רש"י ז"ל דהכא מיירי לענין זוכה לעצמו, ולא שייך לומר בזה כל דתקון וכו' כיע"ש. וגם לשיטת התוס' יש ליישב עפ"י מ"ש התוס' דאיירי בקטן שהגיע לעונת נדרים והוי שפיר כעין דאורייתא וע"ש בעומק דב"ק. לא אאריך בזה בפירושו, רק זאת יש לציין לדברי הפנ"י לא אמרו שקטן יכול לזכות בדרבנן אלא בשיתופי מבואות דאין לו עיקר מה"ת כלל, ובפדיון מע"ש שאמרו במעשר בזה"ז, הוא רק לזכות לעצמו ולא לאחרים. או בהגיע לעונת נדרים דוקא, לפי שיטת התוספות.

ומיהו לפי המבואר לעיל רוב המפרשים לא ס"ל כהפנ"י, אלא הם סוברים שגם מעשר בזה"ז וכן הגדל בעציץ שא"נ נחשבים שאין להם עיקר מה"ת, ויש מקום לומר שאילו ראה הפנ"י לדברי הריטב"א הנז' הוה הדר וביה. וכאמור כן מפורש גם במאירי. וכ"נ מדקדוק דברי הר"ן ז"ל. וכן העלה הגאון ארעא דרבנן והרש"ש ז"ל וכנ"ל, וכן עיקר.

ואשר ע"כ בשעת הדחק שאין עמו גדול בשנים יכול לזכות פירות מעשר עני לעניים ע"י קטן בר דעת שמבין במשא ומתן מעט. וע"פ הגדרת חז"ל.

זה הנלע"ד בהאי דינא ועינינו ליה נשואות להצילנו משגיאות.

מברכך ואוהבך בלו"נ

ע"ה שלמה משה עמאר

הרב יהודה אדרי שליט"א
המכון למצוות התלויות בארץ

סימן רצ"ה
דיני הרכבת האילן - ובו שבעה סעיפים
המשך מחוברת מס' 10

ו. יש באילנות דומים זה לזה בעלין או בפירות, ואף על פי כן הואיל והם שני מינים - הרי אלו כלאים, כיצד: התפוח עם החזרד; הפרסקים עם השקדים; השזפין עם הרימין - אף על פי שדומים זה לזה - כלאים זה בזה, אבל האגסים עם הקרוסטמלין, והפרישין עם העוזרדים - אינם כלאים זה בזה.

הגה: וכן מותר להרכיב מין אחד אפילו שחורות בלבנות, ודקות בגסות, אף על פי שיש לו שם לווי, וכן סרק על גבי סרק שרי, אף על פי שאינו מינו, ומכל מקום הואיל ואין רוב העולם מכירין רוב המינין טוב ליזהר מכולם.

שולחן ערוך המבואר

ו. יש באילנות דומים זה לזה בעלין או בפירות, ואף על פי כן הואיל והם שני מינים - דהיינו סוגים שונים של אילנות - הרי אלו כלאים - ואסור להרכיב עץ ממין זה בעץ ממין זה, על אף הדמיון בעלים או בפירות - כיצד - ובאיזה אילנות קיים דמיון חיצוני בין העצים ופירותיהם, והבדל מין בין האחד לשני הקובע את היותם כלאים האחד עם האחר. דוגמאות לכך שנשנו במשנה [פ"א מ"ד]: - התפוח - התפוח התרבותי המוכר לנו כיום בשם זה - עם החזרד - מין תפוח יערי שאותו משליכים לאכילת החזיריים - ומכאן שמו. כך פירשו: הר"ש, הרא"ש, הר"י בן מלכי צדק ורבינו עובדיה מברטנורה. ובספר: "כלאי זרעים והרכבה" [עמוד 90] ליהודה פליקס זיהה פרי זה עם האגס הסורי, עץ בעל פרי קטן הגדל בר בגליל. - הפרסקים עם השקדים - והם שני פירות הנקראים כך אף כיום, ובעודם קטנים קיים דמיון ביניהם. - השיזפין עם הרימין - והחוקר י' פליקס [שם עמודים 104-105] כתב בזיהוי מינים אלו: "השיזף - הוא השיזף התרבותי, עץ הגדל פה ושם בארץ, ופירותיו העגולים הם בגודל שזיף (אין קשר בין שזיף לשיזף). כרגיל היו מרכיבים אותו על כנה של השיזף המצוי, הקרוי בספרות חז"ל: רימין. זהו עץ קוצני הגדל בר בשפלה ובעמקים, וניכר בענפיו הארוכים המשולשים כלפי מטה, ובפירותיו המרובים שגוונים צהוב-אדמדם. פירות אלה הם קטנים, קמחיים וטעמם חמצמץ. הם נאכלים לעת מצוא, אך רובם נושרים מן העץ ומתליעים". שלשת זוגות אלו - אף על פי שדומים - האחד עם בן זוגו - זה לזה - בעלים או בפירות, הרי הם - כלאים זה בזה - משום היותם בני מינים שונים - אבל - הרכבת עצי - האגסים עם הקרוסטמלין - והם שני זנים שונים של האגס התרבותי ו - הפרישין - והוא החבוש - עם העוזרדים - והוא העוזרד הקוצני שפריו דומה לתפוח קטן - אינם כלאים זה בזה - משום היותם בני אותו מין. - הגה: וכן מותר להרכיב - עצים מ - מין אחד, אפילו - כאשר פירות העצים שונים בצבעם, וכגון - שחורות בלבנות - או כאשר ההבדל בין הפירות מאותו המין בא לידי ביטוי בגודלו, כגון - דקות בגסות - הלכה יסודית זו שרק כאשר שני המינים שונים במינם - ולא בצבע ובגודל - קיים איסור כלאים, נלמד מכלאי בגדים, וזו לשון התלמוד הירושלמי - סוגיה בסיסית בהלכות כלאים! - : "כתיב: "שדך לא תזרע כלאים" [ויקרא יט, יט] - הייתי אומר: אפילו שני מיני חטים, ואפילו שני מיני שעורים [יהיו אסורים האחד עם השני]... [ובגד כלאים שעטנו לא יעלה עליך" [שם] הייתי אומר: [אפילו] שני מיני צמר, ואפילו שני מיני פשתים? - פירש בבגדים: "לא תלבש שעטנו צמר ופשתים יחדיו" [דברים כב, יא] - מה כלאי בגדים שאסרתי לך - שני מינין - לא זה ממין זה, ולא זה ממין זה, אף כלאים שאסרתי לך בכל מקום - לא זה ממין זה, ולא זה ממין זה, ולא זה ממין זה" [פ"א ה"א]. ועוד שם: "...מעתה אסור להרכיב תאינה שחורה על גבי תאינה לבנה? - אמר רבי אבין: ולא מכלאי הבגדים למדת? - מה כלאי בגדים שאסרתי לך, שני מינין - לא זה ממין זה ולא זה ממין זה - אף כלאים שאסרתי לך בכל מקום - לא זה ממין זה ולא זה ממין זה" [שם ה"ז]. ו - אף על פי שיש לו - לעץ מאותו המין אך שפירותיו שונים בצבעם ובגודלם גם הבדל של - שם לווי - שמתלווה לאחד מן העצים, עדיין נחשבים הם מאותו המין ואינם כלאים זה בזה, ובמשנה נשנתה דוגמה בירק מאותו המין,

שעקב שינוי במקום הגידול וכדומה נראה שונה ונתלווה לו שם, ואף על פי כן אינם כלאים זה בזה: "חזרת וחזרת גלים, עלשין ועלשי שדה, כרישים וכרישי שדה, כסבר וכסבר שדה, חרדל וחרדל מצרי... - אינם כלאים זה בזה" [פ"א מ"ב]. - וכן - עץ - סרק - והוא עץ שאין פריו ראוי למאכל אדם, להרכיבו - **על גבי - עץ - סרק - אחר - שרי -** [=מותר] - **אף על פי שאינו מינו -** והטעם: מכיון שאין אחד מהם עושה פרי הראוי למאכל אדם, נידונים הם כמין אחד, ועל כן אין בהרכבתם כלאים [ראה: ר"ש פ"א מ"ז. וברטנורה שם]. - להלכה התבאר בסעיף זה שישנם הרכבות שאינן אסורות בין עצים שונים במראהם, ו - **מכל מקום הואיל ואין רוב העולם מכירין רוב המינין -** הרי שלמעשה - **טוב לזוהר מכולם -** שלא להרכיב ביניהם. ועל הלכה זו כתב ה"חזון איש": "רוצה לומר דאף המכיר יזהר, אבל אינו מכיר - אסור מעיקר הדין. ומכל מקום נראה דשינויים קלים שבפירות ושאלו מחזיקים אותם למין אחד - מותרים" [כלאים ג.ו.]

ז. אסור לקיים המורכב כלאים, אבל הפרי היוצא ממנו מותר, ואפילו לזה שעבר והרכיבו, ומותר ליקח ענף מהמורכב ולנטעו במקום אחר.

שולחן ערוך המבואר

ז. אסור - מדאורייתא [הרא"ש והלבוש] * - **לקיים - אילן - המורכב כלאים -** ויש לעוקרו, ופשוט שאסור לנכש מסביבו ולהשקותו. מקורה של הלכה זו במשנה [פ"ח מ"א]: "כלאי זרעים [שבהם נכללים כלאי אילן] - אסורים מלזרוע ומלקים". ובתלמוד - לשיטת רבי עקיבא - נדרש: "שדך לא תזרע כלאים" [ויקרא יט.ט. ומפסוק זה לומדים איסור כלאי אילן כמבואר בסעיף א'] - אין לי אלא זרע [שאסור, וכפי פשטות הבנת הפסוק], מקיים [את הכלאים שאף הוא אסור] מניין? תלמוד לומר: "כלאים שדך לא" ופירש רש"י: "לא יהיה כלאים מכל מקום, שחייב אתה לבטלו" [מועד קטן ב.ב.]. - **אבל הפרי היוצא ממנו -** מן העץ המורכב - **מותר -** באכילה ובהנאה. ובמשנה [שם] בעניין כלאי זרעים ואילן: "ומותרים באכילה, וכל שכן בהנאה". ויש שפירשו שהיות וכלאי אילן הוקשו לכלאי בהמה [ראה בפירושו לסעיף א'], הרי שכשם שכלאי בהמה מותר להשתמש ולגדל את הנולדים מהם, כן כלאי אילן מותר לאכול ולהינות מפירותיהם [על פי התלמוד בחולין קטו.א. ראה "דרך אמונה" לר"ח קנייבסקי הלכות כלאים פ"א אות ל"ט]. והיתר זה של אכילת הפרי מעץ שהורכב הוא - **אפילו לזה שעבר והרכיבו -** במזיד, ולא קונסים אותו באכילת הפרי מן העץ שהרכיבו, שהרי לא אסרה התורה אלא עצם ההרכבה. ובמשנה נאמר על כלאי זרעים-אילנות [שם]: "ומותרין באכילה", ולא חילקה המשנה בין המרכיב לאחר [כסף משנה פ"א ה"ז]. ואף שאסור לקיים עץ המורכב כלאים הרי ש-**מותר ליקח ענף מ -** עץ - **המורכב ולנטעו במקום אחר -** שהרי כבר התבאר לעיל שאין אילן שהורכב אסור בהנאה, וממילא אין שום איסור שימוש בענפיו, ואף לנטעם במקום אחר. וה"בית יוסף" ציין כמקור להלכה זו - סוגיה בתלמוד הירושלמי [פ"א ה"ד]: "תני: גוי שהרכיב אגוז על גבי פרסק, אף על פי שאין ישראל רשאי לעשות כן, נוטל ממנו יחור, והולך ונטע במקום אחר" [ואף שהדוגמה שהובאה בתלמוד היא ביחור שנלקח מהרכבת גוי, הרי שהוא הדין באילן שהורכב על ידי ישראל! ראה "מראה הפנים" שם]. והלבוש כתב בטעם היתר נטיעת ענף מן המורכב: "כיון שהאיסור אינו ניכר בו".

* ראה בחוברת תנובות שדה גליון מס' 6 במאמרו של הגאון הר"ש עמאר שליט"א, בדין קיום אילנות המורכבים, שהביא דעות הפוסקים בביאור שיטתו של הרמב"ם, ומרן השו"ע בהלכה זו. [העורך].

הרב אליהו אחרר שליט"א
המכון למצוות התלויות בארץ

איסור חדש פ"ה חדש במשקין ח"א

תוכן ענינים:

- הקדמה על תהליך יצור הבירה.
- א. דין משקה בעי ילפותא בפני עצמו לענין טעם כעיקר.
- ב. מסוגיא דחולין ק"כ משמע דמשקין היוצאים מאוכלין אסורים מדאורייתא.
- ג. שיטת הרא"ש בתשובה.
- ד. בשיטת הרמב"ם נחלקו הלח"מ, מחנ"א, והכ"מ.
- ה. שיטת החינוך ושיטת הריב"ש וראיתו מטיפת חלב שנפלה על חתיכת בשר.
- ו. שיטת הגאון הפני יהושע.
- ז. שיטת הגאון חכם צבי.
- ח. ראייה מברכות ל"ח לשיטת הפני"י.
- ט. ישוב הראיה וההגדרה בענין ברכות - איסורים.
- י. מביא הכרעת האחרונים תשואות חן. האבני נור. דלתי תשובה ורב פעלים.
- יא. שיטת הלח"מ בפי' המשניות. שדין משקים מותרים אף מדרבנן. ודחית האחרונים לדבריו.
- יב. העולה מן האמור.
- יג. מסקנת הדברים.

הקדמה:

הבעיה הבולטת בייצור הבירה בכשרות היא איסור חדש, שהרי הבירה או השיכר בלשון הדורות הקודמים, שלא כמוצרים דגניים אחרים מיוצרת בדוקא מתבואה הנזרעת באביב בה מצויים החששות. מלבד השמרים והאנזימים השונים וחשוב להקדים תחילה מהות ואופן חומרי הגלם המשמשים את הכנת הבירה ואביא כאן תאור דרך הפקת הבירה, (ונעזרתי בפרטים טכנים אלו במאמר צוהר לתעשייה לג. צביון "תהודת כשרות" מס' 11).

לתת שעורה: מרכיביה העיקריים של הבירה הינם (1) מים. (2) אלכוהול הנוצר מתסיסת סוכר אשר מוצה מלתת שעורים. (3) תמצית של צמח הכישות המעניקה לבירה את טעמה המריר, המיוחד.

שלבי היצור: שלב א - הכנת לתת השעורה - המאלט. השעורה המשמשת להכנת הלתת הנה בד"כ שעורה מזנים מיוחדים אותם מגדלים במיוחד לצורך הכנת לתת הבירה. (שני סוגי השעורה השימושים הינם שעורה ש טורית הגדלה במערב התיכון של ארה"ב, בקנדה, באירופה, ובאוסטרליה, והשעורה הדו טורית. הגדלה במזרח הרחוק ובאירופה). תהליך הלתיתה מתחיל בהשריית גרעיני השעורה במים בטמפרטורה של 75 - 60 מ"צ. המוחלפים מספר פעמים, התהליך מסתיים עם הגעת שיעור הלחות שבגרעינים ל - 45%. לאחר מכן מאחסנים את הגרעינים במתקן אליו מוזרם אויר לח. במשך 6 - 4 ימים נובטים גרעיני השעורה ומתחילים להתפתח בדומה לגרעינים הנזרעים באדמה. תוך כדי ההנבטה מתבצע תהליך פירוק חומרים ההופכים לאלכוהול ולפחמן דו חמצני ע"י השמרים המצויים באופן טבעי באויר ובגרעינים. עם סיום הלתיתה מייבשים אתהגרעינים בתנור. טמפרטורת הייבוש קובעת את צבעה של הבירה, שכן ייבוש בטמפרטורה גבוהה הופך חלק ממולקולת הסוכר לחומר כהה. הגרעין היבש מתקבל לאחר הקליה יציב למדי, ניתן לשלוח אותו למרחקים ולאחסנו משך שנה או יותר. עובדה זו מאפשרת עקרונית לגופי הכשרות לדרוש

לכתחילה לייצר את הבירה בתקופת החורף מתבואה שזרעה באביב שלפני האביב הקודם, וגילה נע בין שנה וחצי לשנתיים.

שלב ב: מיצוי חומרי הלתת והכישות - (Brewing)

כאן מתחיל ייצור הבירה עצמה. המתחיל בטחינת הלתת לקראת מיצוי העמילנים והסוכרים שבו. לאחר הטחינה עובר הקמח תהליכים של ריסוק, לישה ובישול במים בטמפרטורות שונות אשר במהלכו מתפרקים החומרים לסוכרים. עם סיום הבישול עובר הנוזל סינון המותיר אחריו נוזל צלול הנקרא Wort הנוזל מרוכז במתקן ענק - Wettle ועובר הרתחה במהלך החימום מוסיפים לנוזל את הכישות לגבי כשרות הכישות, הוא מיובא מחו"ל כך שאין בעיה של מצות התלויות בארץ. אולם יתכן שימוש בתמצית כישות בה ממיס אלכוהול את חומרי הטעם של הצמח, ומקורו של האלכוהול טעון ברור (חשש סתם יינם). עם סיום ההרתחה עובר הנוזל סינון נוסף להסרת עלי הכישות.

שלב ג' תסיסת השיכר ע"י השמרים:

השמרים (מיקרואורגניזמים המורכזים במסות ענקיות העושות אותם ל"מוצר שימושי"). ניתנים למי הבירה ומתהליך זה העובר על סוכר הגלוקוז בגוף השמרים הופך לפחמן דו חמצני ולאאלכוהול. במהלך התסיסה נחלקים תאי השמרים ונוצרים תאים חדשים, [עודפי שמרים נאספים מכלי התסיסה ומשווקים כחומר מזין מסוג המוצרים הנמכרים בבתי הטבע, וכחומר טעם במרקים ובחטיפים. למותר לציין שכל שילוב של שמרי בירה במאכלים עושה אותם לחמץ, ובאיהו מקומן גם לבעית איסור חדש]. ריכוזם של השמרים הללו מתבצע לעתים בעזרת צנטריפוגה ולעתים בעזרת ג'לטין, או חומרי קרישה צמחיים. גז הפחמן הדו חמצני הנוצר במהלך התסיסה נכלא חלקו עם משקה בכלי סגור ומתמוסס בבירה, הלחץ הנוצר על ידי הגז שביין פני המשקה לביין מכסה כלי האחסון, מגדיל את כמות הגז המתמוססת במשקה. היווצרות קצף מן הגז ומאוויר החודר לכלי התסיסה מחייבת שימוש בתכשיר אנטיפואם הטעון לכתחילה הכשר אם כי הוא בטל במשקה בשישים.

א. דין משקה בעי ילפותא בפני עצמו לדין טעכ"ע:

ראשית היה פשוט לאסור מדין טעם כעיקר, דנקטינן להלכה כדעת הפוסקים דטעם כעיקר דאוריתא. ואף שהוא טעמו של איסור חשיב כגופא של איסור וילפינן לה מדין "משרת ענבים" ליתן טעם כעיקר לכל התורה כולה, וסוגיא ערוכה היא בפסחים (מ"ד). וא"כ בנדו"ד שלשיכר יש טעם השעורה, האסורה מאיסור חדש יש לאסור כדין התבואה גופה. ולכאורה הדברים פשוטים, אומנם התוד"ה ורוטבן (חולין ק"ב) חילקו שהילפותא הנ"ל ממשרת ענבים. ילפינן לדין טעכ"ע באוכל המאכל ממש שיש בו מטעם האיסור, אבל משקין לחודייהו בעינן ילפותא אחריתי, ובוזה תירצו קושייתם אמאי גבי טומאת שרצים שאסרו חז"ל צירן ורוטבן מדכתיב הטמאים, ה' יתירה, והקשו התוס' תפ"ל דהוי טעכ"ע? ותירצו דבעינן הדרשה למילף צירן וכו' עכת"ד. הרי שלמשקה בעינן ילפותא בפני עצמה. (וע"ע תוד"ה אלא פסחים (כ"ד) ובראש יוסף ובפני יהושע והרש"ש שם בפסחים מש"ב).

ב. דין משקין היוצאים מפירות איסור:

ומצאתי סוגיה ערוכה לעניננו בגמ' חולין (ק"כ): הטבל והחדש וההקדש והשביעית והכלאים כולן משקין היוצאין מהן כמותן, ופרש"י ד"ה החדש, קודם שקרב העומר ועושה שכר מן השעורים ושאלה הגמ' מנלן, וכי תימא ליגמר מהנך (כלומר מחלב וחמץ ונבילה דילפינן התם מקרא דכתיב נפש גם כל חד לרבות את השותה) מה להנך שכך איסור הבא מאליו הו, תינח הכא דאיסור בא מאליו היכא דלאו איסור הבא מאליו מנלן גמרינן מביכורים. ע"כ. הרי דילפינן דמשקין היוצאים מהן כמותן, ודין המשקה כדין הפרי וה"ה באיסור חדש.

ג. תשובת הרא"ש:

הרא"ש בתשובה כלל כ' סי' כ"ו. כותב וז"ל: ששאלת על אילפס חולבת אם יכולים לתת למטה בכירה תחת קדירה של בשר, נ"ל שאסור ואפילו בדיעבד אם נעשה הייתי אוסר הקדירה כי הזיעה העולה מן האלפס הוא כמו חלב כדתנן בפ"ב דמכשירין מ"ב מרחץ טמאה (של מים שאובין) זיעתה טמאה, טהורה (כגון של מי מעין) בכי יותן. בריכה שבבית והבית מזיע מחמתה אם טמאה זיעת כל הבית שמחמתה טמאה... מכל הלין שמעינן דזיעה היוצאת מן הדבר חשובה כאותו דבר, נמצאת זיעת האילפס חולבת היא כחלב והו"ל כטיפת חלב שנפלה על קדירה מבחוץ שאוסר הקדירה וכו'. וכתב בס' שארית יהודה (האו"ח סי' נ"ד) דכוונת הרא"ש הוא לאסור מהתורה שהרי כתב המהר"ם טיקטין דזיעה אסורה משום טעם כעיקר. וכן מוכח מד' תרומת הדשן, ושו"ת חכם צבי סי' כ' ע"ש. והוב"ד לקמן (וע"ע בקובץ בכורי יוסף כרך ב' עמ' פ"ה - פ"ט) עכת"ד.

ד. דעת הרמב"ם:

הרמב"ם בהלכות מא"ס פ"י הכ"ב כתב הטבל והחדש... והערלה משקין היוצאין מפירותיהם אסורים כמותן ואין לוקין עליהם חוץ מיינן ושמן על ערלה וכו' ע"ש. והלחם משנה שם אחרי שנתקשה הרבה בד' הרמב"ם ביאר שיטתו דס"ל דסוגיא דחולין קכ' אתיא כד' אביי בפסחים כ"ד: שדחה סיעתא דרבי זירא לר' יוחנן, דכל איסורין שבתורה אין לוקין עליהם אלא דרך הנאתן או דרך אכילתן, מערלה. דשמא בערלה הוי טעמא משום דהוי זיעה בעלמא, ולכן בעי בגמ' מנלן דמשקין היוצאים מהם כמותן בכלאים לשי' תוס', או בהקדש לשי' רש"י, לימא דזיעה בעלמא הוא ואפילו איסורא ליכא, ואיצטריך למילף מביכורים או מתרומה. (ולרבי אליעזר הוי כמותם בכל הפירות ולרבי יהושע דוקא בזיתים וענבים) אבל לר' יוחנן בפסחים שהלכה כמותו, מפרשים אנו משנה דערלה שאין לוקין על המשקין משום דהוי שלא כדרך הנאתן אבל מ"מ אסורים מהת', שכל שאוכל שלא כדה"נ, איסורא דאורי' מיהא איכא. וברייתא דטבל והקדש איתא ככולי עלמא ובכל הפירות משקין היוצאים מהן כמותם, דאיסורא דאורי' מיהא איתא אף דהוי שלכדה"נ אלא שאינו לוקה. וס"ל להרמב"ם דהלכה כסוגיא דחולין עכת"ד. וכדבריו מבואר גם בפ"י קרית ספר שם, וע"ע במחנה אפרים ע"ד הלח"מ, ובמאירי פסחים כ"ד מש"ב. אולם מרן הכ"מ שם כתב הטבל והחדש... אסורים כמותן, ברייתא חולין ק"כ. ואע"ג דיליף התם מקראי משמע לרבינו דאסמכתא בעלמא היא, וכדתנן (סוף תרומות) אין סופגים את המ' משום ערלה אלא היוצא מן הזיתים ומן הענבים וה"ה לאינך דמאי שנא עכ"ל. ומדבריו מבואר שאפילו משקה היוצא מגוף הפרי אינו אסור אלא מדרכנן מטעם זיעה בעלמא הוא.

ה. שיטת החינוך והריב"ש:

בחינוך מצוה רפד' נקט להדיא הכי, משקין היוצאים מפירות שהם טבל אסורים כמותן, ומ"מ אע"פ שהם אסורים מן התורה אין חיוב מלקות על המשקין, אלא על גוף הפירות, חוץ מיינן ושמן שלוקין עליהם. וכו' ע"ש. וכן מוכח מדברי הריב"ש סימן רנ"ה. דמשקה העולה מן הזיעה הוי כאותו דבר

המתבשל. משום הזיעה של האיסור שבו. ע"ש. והביא ראיות לזה ובכלל ראיותיו הוא מדין טיפת חלב שנפל על חתיכת בשר בקדירה וניער וכיסה וכו' דהכל מצטרף לבטל החלב, וטעמא הוא משום זיעת כיסוי, ההבל מתפשט בכל החתיכות ומתערב בכולן, אלמא הזיעה הוא כאיסור עצמו ע"ש.

ו. שיטת הפני יהושע:

והגאון פני יהושע בקונטרס אחרון סוף מסכת קידושין כתב תשובה מקיפה בענין זה ובכוחא דהתיירא התייר השיכר, באותם מדינות ועיקר תוכן דבריו מיוסדים, דמשקין היוצאים מן התבואה האסורה אין בהם אלא איסור דרבנן (ונפק"מ להקל בספקו, כמבואר שם), ומקורו מסוגיא דפסחים כ"ד אמר רבי יוחנן כל איסורים שבתורה אין לוקין עליהם אלא דרך הנאתם (ולכן אם הניח חלב דשור הנסקל ע"ג מכתו פטור). א"ר זירא אף אנן נמי תנינן, אין סופגים את הארבעים משום ערלה אלא על היוצא מן הזיתים ומן הענבים בלבד, ואילו מתותים ותאנים ורימונים לא, מאי טעמא לאו משום דלא קאכיל להו דרך הנאתן, א"ל אביי בשלמא אי אשמיענן פרי גופה דלא קאכיל ליה דרך הנאתו שפיר אלא הכא משום דזיעה בעלמא היא עכ"ל. הרי דמוכח דמשקין היוצאים מן הפרי זיעה בעלמא הם וגרועים בדינם מדבר שלא כדרך הנאתו וכדבר שלא כדרך הנאתו איתא התם דאין לוקין עליו ופרשו התוס' שם ובשבעות כ"ב, ועוד דוכתי דאין כונת הדברים שאסור באיסור תורה אלא שאין לוקין עליו, אלא שאינו אסור אף מדאו', וא"כ כ"ש במשקין דהוי זיעה בעלמא שאינם אסורים אלא מדרבנן. והרחיב לבאר שיטתו זאת ע"ש.

ז. שיטת החכם צבי:

לעומת זאת הגאון חכם צבי בשו"ת סי' כ' אחר שהוכיח מסוגיא דחולין ק"כ הנ"ל איפכא, כתב וז"ל: ובהכי ניחא לי מה שיש לדקדק בדברי התורה אלא (פסחים כ"ד): תימה לר"י דבחולין יליף מקרא וכו' אמאי נטרי בהאי פרכא לאביי ולא קשיא להו אר' זירא דקדים, אלא דהך סוגיא דחולין בלאו הכי לא איתיה כר' זירא דכיון דבהך סוגיא אמרינן דבהרבה איסורים כגון הנך דקחשיב משקין היוצאים מהן כמותם וא"כ אדמייטא ר' זירא סיעתא לדברי ר' יוחנן מערלה, לקשי ליה מכל הנך איסורים דאמרינן בהו משקין היוצאים מהן כמותן, אלא ודאי ר' זירא לא שמיע ליה הך סוגיא דחולין עכ"ל. הרי דס"ל לחכם צבי דסוגיות דחולין ופסחים פליגי אהדדי והלכתא כסוגיא דחולין ק"כ.

ח. מברכות ילפינן שמשקין זיעה בעלמא:

אולם הגאון פנ"י בק"א סוף קידושין: הוכיח איפכא מסוגיא דברכות, דחזינן התם דדין המשקה שונה מדין הפרי דאיתא בגמ' דף ל"ח. שאמר מר בר רב אשי דמברכים על דבש תמרים ברכת שהכל כיון דזיעה בעלמא היא, (כר' יהושע דפליג אר' אליעזר בדין שותה כתרומה, והלכה כר' יהושע). וא"כ גם לנדרו"ד אין דין השיכר חמור כ"כ (מאיסור תורה) כמו התבואה (אף דעכ"פ ס"ל דאסור מדרבנן ע"ש ובמ"ש בד' הרמב"ם). אולם יש מקום גדול לחלק בין הלכות ברכות דכיון שאינו עומד למשקה וגם גוף הפרי איננו ולכן לא מקרי פרי וברכתו שהכל, משא"כ לשאר איסורים דקימ"ל טעם כעיקר אזלינן בתר טעמו. וכ"כ הגאון חכם צבי סי' כ', ושו"ת שער אפרים או"ח סי' ד' ע"ש.

ט. ישוב הראיה וההגדרה בענין ברכות - איסורים:

ועוד חילוק גדול יש כאן שאף את"ל דדין ברכות ואיסורים לע"ז שוים, מ"מ גם בה' ברכות יש חילוק בין משקין היוצאים מן הפרי בלי בישול, לבין משקין היוצאים מן הפרי ע"י בישול, דבבישול לכו"ע דינו כדין הפרי, כמבואר בסוגיא ברכות דף ל"ט גבי מיא דסלקא, סלקא. דהיינו שמברכים על מימיהם כמותן (ברכת בורא פרי האדמה), וכ"פ הרא"ש ועוד ראשונים שם בסוגיא דברכות. וע"ע בטוש"ע או"ח סי' רב ס"ב. והקשה הרא"ש (ברכות פ"ח הי"ח) והרי אמרי' (לעיל ברכות ל"ח) דדבש תמרים ברכתו שהכל כיון דזיעה בעלמא הוא. ותירץ דהכא בישל המשקה עם הפרי והוי ברכתו כדין הפרי. עכ"ד. וה"ה לנדו"ד דכיון שנתבשל השיכר עם השעורה מאיסור חדש אסור המשקה כדין המאכל (הפרי), וכמו שביארנו שתבואת שעורים וכל ה' מיני דגן אסורים באיסור תורה ולדעת מרן בכל גוונא, וה"ה למשקה היוצא ממנו. נואל יקשה בענין מדברי התד"ה הא"י (שם לעיל ל"ח) דכתבו ששיכר שעורים לא מברך במ"מ (אף שמבושל עם הפרי) משום דלטעמא עבידי. ע"ש ועפ"ד הו"ל לברך כברכת הפרי, יש לחלק כמ"ש המרדכי שם אות קכ"ה וז"ל: ודוקא ירקות שהמשקה שיוצא ממנו עיקרו לטבול קאי וחשיב מאכל כמקודם דהא אמרי' שבת (קמ"א), משקה הבא לאוכל כאוכל דמי אבל מי תותים ויין תפוחים שעומדים אחר סחיטתם לשתיה מברך שנ"ב. וכו' ולכן השיכר (לענין ברכה, בלבד) אין דינו כמשקה וברכתו שהכל, מ"מ לענין איסורים משקה הבא ממנו כמותו. ודוק]

י. הכרעת האחרונים:

ראה שו"ת תשואת חן סי' כ"ו דכתב וז"ל: ולענ"ד נכון וברור דנהי דלענין ערלה לא הוי שתיה בכלל אכילה דיליף פרי פרי מביכורים לר' יהושע היינו שאין סופגין את הארבעים משום אכילת ערלה כיון שלא אכל את הפרי אבל משום הנאה אסור מהת' דהא נהנה מן הפרי רק שאין סופגים את הארבעים דהא הנאה הוי כמו חצי שיעור כיון דהוי שלא כדרך הנאתן, אבל מ"מ איסורא דאורייתא יש בו. ובדרך זו יישב קושיות רבות בד' התוס' והגמ' ע"ש. והביא ראייה מדעת הר"ש דשיכר של שעורים חייב עליו כרת בפסח, אמנם לענ"ד אחר המחי"ר זה אפשר לדחות כיון שלענין איסור חמץ הדבר ברור שהמשקה היוצא ממנו בין ע"י בישול בין ע"י סחיטה הוא כמותו, דומיא דשרצים דאמרינן בהו הטמאים לאסור צירן... ולא שייך בהו כלל קולא דזיעה ואסור הוא מהתורה בין אם יסחט החמץ או מי בישולו, וכן כתב הג' חכ"צ שם בתשו', דהוי כזית בכדי אכילת פרס, וכ"פ השו"ע (סי' תמ"ב, ס"ה). שכר של שעורים חייב לבערו דטעם כעיקר דאורייתא, וכתב המג"א שם עיין מ"ש בח"א תערוכות חמץ עוברים עליו בכל יראה, כ' המ"מ דוקא שיש בו כזית בכדי אכ"פ וזה עיקר, וי"א אע"פ שאינו עובר באכילתו חייב בביעורו שהרי יש שם כזית חמץ, והכ"מ הסכים ל"א והנה לפי סברת המ"מ נראה דבשיכר דחייב לבערו איכא כזית בכדי אכילת פרס. ואף להכ"מ מ"מ יש בו משום טעם כעיקר מדאורייתא, והנה התוס' בפרק כיצד מברכין כ' דבשיכר שלנו אפשר דאיכא כזית בכא"פ, והנה באמת התוס' בפסחים הקשו על הך שינויא דר' זירא, דשאני התם דזיעה בעלמא, תימא הא טעם כעיקר דאורי' ומסקי בתימא. עכ"ל ע"ש.

ועוד ראיתי בשו"ת אבני נזר (חיו"ד סי' שפ"ו אות ו') הביא ד' הלח"מ שהתיר שיכר חדש בזה"ז מסוג' דפסחים הנ"ל דמשקין חשיבי שלא כדרך הנאתן ואין בו איסור תורה עכ"פ, ודחה דבריו דליתא,

דבחדש דילפינן מחמץ חלב נבילת עוף טהור דמשקין היוצאים מהם כמותו כבש"ס חולין שם דמשקה חשיב פרי, ומשקה זו דרך לשתותו. עכ"ד. ובערוך השולחן יו"ד שם. כתב דלהוציא משקין מתבואה ופירות אין לך דרך הנאתו יותר מזה ומעשים בכל יום יוכיח אלא... עכ"ד. ע"ש בביאור הסוגיא דביאר בדרך התשואות חן הנ"ל ע"פ המבואר. אבל לענין איסורא ודאי דאסירי המשקין היוצאין מן החדש, ואף מד"ת.

וכן פסק בס' דלתי תשובה (הביאו השד"ח שם) והוסיף דהכא ודאי דאסירי המשקין ודינם כדין התבואה דהא קמ"ל בה' ברכות בשי' הראש דס"ל דמשקה היוצא ע"י בישול טעם גמור הוא ולא זיעה (והכי איפסק הלכתא בשו"ע או"ח סי' רב ס"ב) ולכן מסקנה דמילתא דהשיכר העשוי מתבואה חדשה אסיר מה"ת. וגם לרשב"א בברכות (הקיסה גבי תרומה לביכורים) מודה בהכי כיון דדרכן דרך הו"ל כטעם הפרי עצמו, וכמש' בד' רש"י ע"ש. ועוד כיון דגם מעמידים את השיכר ממאלץ שעורים הו"ל דבר המעמיד (והרי הוא כאלו בעין) כדאיתא באו"ח סי' תמ"ז וכו' ע"ש. עכ"ד. ומצאתי שהלך בדרך זו בשו"ת רב פעלים יו"ד ח"א סי' כ"ד וז"ל: הנה פשוט שהזיעה של איסור אסורה כמו ממשו של איסור, וכ"פ מרן בשו"ע יו"ד סי' קכ"ג סעיף כ"ד, אגואה אדריינטי של עכו"ם אסור בהנאה כיון עצמו. ע"כ. ועיין תשב"ץ ח"ג סי' רצ"א, ותשובת מהרמ"ב שרמז עליהם בשו"ת ברכה שם אות טו"ב. ובאמת דין זה דזיעה הוא פשוט כביעתא בכוחתא, דהרי קימ"ל בדיני או"ה דכיסוי הקדירה נאסר מחמת זיעה העולה ונבלעת בו אע"פ שאינו נוגע בגוף האיסור וזה ברור, וגדולה מזו תמצא שאפילו לענין קידוש חשיב השכר שהוא זיעה משקה גמור וכמש"כ הג' בית יעקב סי' נז'. וע"ש מה שכתב לאסור גם בזיעה דזיעה עכ"ד. וגם מס' תורה לשמה סי' קכ"ט מוכח דס"ל כהנ"ל ודוק כי קצרת.

יא. שיטת הלח"מ בפהמ"ש:

איברא דבש"ך שם ס"ק ו' הביא ד' הלח"מ משנה סוף מסכת תרומות שהאריך למצוא היתר על שיכר שעורים הנעשה מחדש מטעם דמשקה היוצא מן הפרי אין דינו כדין הפרי דאסור אלא להיתר, וקשה ע"ד מסוגיא דחולין הנ"ל דלהדיא מוכח דמשקין היוצאים מהם כמותם. וחפשי אחר מקור דבריו ומצאתי העתקת לשונו (בשו"ת מנח"י ח"ה עמ' רנ"ט) ומבואר התם דבנה היתרו ע"פ סוגיא דברכות (דף ל"ח). דמברכים ברכת שהכל על דבש תמרים כשי' רבי יהושע. וכתב ע"ז ומכאן ראיה לשיכר שעושים משעורים דשרי, ואינו אסור משום חדש. (וכיון דבה' ברכות משקין היוצאים מהם לאו כמותם ה"ה הכא גבי איסורא דחדש), והא דאיתא איפכא בחולין (ק"כ). התם בשיטת רבי אליעזר קאזיל דפליג (ארבי יהושע) ולדידיה יליף מביכורים ותרומה. אבל לרבי יהושע (דקיימינן כוותיה) גם בביכורים ותרומה גופיהו משקין היוצאים הם אינם כמותם. ולשיטתו שיטת הרמב"ם והר"ן דהלכה כרבי יהושע (דמשנה בתרומות פי"א מ"ב) ולכן אין לוקין ודין המשקין אינו כדין הפרי מדאוריתא אלא מדרבנן. אבל דעת ראבי"ה דשרי אף לכתחילה בכה"ג, וע"ז סמך יתירות התירו ודחו דבריו הפוסקים בשו"ת חכם צבי סי' כ, וחק יעקב סי' תכ"ט, ובשו"ת כנסת יחזקאל סי' נ"א והביאם הגאון פני יהושע שם. ובש"ך שם, ג"כ העיר דמהרא"ש ותרומת הדשן משמע כל בתר איפכא. וגם דבריו הכא סתרי לדבריו בפ"י על הרמב"ם פ"י מה' מא"ס הכ"א ע"ש וראה באורך מש"ב בשו"ת מנח"י עמ' רנ"ט שהביא דבריו מב"מ והאריך בשו"ט בדבריו. וד"ב.

יב. העולה מן האמור:

שיטת הלח"מ בפירוש המשניות (שהביא הש"ך יו"ד שם) שס"ל דמשקין היוצאים מהם אינם כמותן ואין איסור כלל אף מדרבנן, ובזה חלקו עליו כל הפוסקים כמ"ש במחצית השקל דמוכח מדברי הש"ס ופוסקים דמשקין היוצאים משל חדש כמותן, וכמ"ש בחק יעקב שם. ואף הפנ"י דפליג עליה במה שהתיר אף מדרבנן, וס"ל להפנ"י בתשובה ארוכה שכתב בענין זה בקונטרס אחרון סוף מסכת קידושין, שאיסור דרבנן יש כאן. ועומדים בשיטתו כמה אחרונים. אולם לעומתם חזינן מדברי הרא"ש בתשובה החינוך מצוה רפ"ד ותרומת הדשן הריב"ש בתש" סי' תנ"ה, ולח"מ ומחנ"א בדעת הרמב"ם, והג' חת"ס חולין ק"כ. ד"ה וזה נ"ל, ויו"ד סי' קיד ד"ה עוררני, ובדרשותיו דף רמ"א ע"א, והגאון חכם צבי תשו' כ', שארית יהודה, והגאון הגרי"ח בשו"ת רב פעלים, שמשקין היוצאין מהן אסורים כמותן.

יג. מסקנת הדברים:

ע"כ נראה דיש להחמיר ולהשגיח בהשגחה טובה על משקאות המעורבים מתבואה חדשה שלא עבר עליה ט"ז בניסן, כגון בירות וכיוצ"ב. ואף אם לא באיסור תורה נגעו בה איסור דרבנן מיהא איכא. וגם לאחינו האשכנזים אין מקום להקל בזה לכתחילה, וכמ"ש בשו"ת כנסת יחזקאל חיו"ד סי' מ"א אחר שדחה שי' הלח"מ בפיה"מ הנ"ל כתב וז"ל: על חדש אין מי שחולק שמשקין היוצאים ממנו אסורים, וכ"פ הרמב"ם. ובגלל כן בני וחתני ותלמידי הרבנים במדינת פולין דשו היטב היטב לגז"ש בכל בתי כנסיות להזהיר את בני ישראל אולי ינזרו מתבואת חדש של ישראל עד אחר יום הנף. עכ"ד ע"ש. והנלע"ד כתבתי וה' יאיר עיננו בתורתו אמן.

הרב יעקב יעקב שליט"א
המכון למצוות התלויות בארץ

סיכום שיטות הפוסקים בכלאי הכרם

הקדמה:

נאמר בפרשת כי תצא (דברים כ"ב י') "לא תזרע כרמך כלאים פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם", ויש בזה שני איסורים. א. שלא לזרוע כלאי הכרם. ב. איסור הנאה ממה שגדל בכרם. והיא אחת מהמצוות התלויות בארץ. (קידושין ל"ז ע"ב, ורש"י שם) ופי' רש"י עה"ת שם, שהמקור לזה הוא ממה שנאמר לענין כלאים "שדך לא תזרע כלאים" (ויקרא יט' - יט') שמשמעותו רק א"י שהוא שדה המיוחד לנו. (שם ד"ה והכתיב. וע"ע שם ד"ה וההיא), נמצאנו למדים: שהזרע כלאי הכרם עובר בלא תעשה שיש בו מלקות (חולין פ"ב ע"ב) והוא ממה שהזהירה התורה: "לא תזרע כרמך כלאים", ועובר גם בלא תעשה של "שדך לא תזרע כלאים", שאנו נוקטים להלכה כר' יאשיה שאין כלאי הכרם אלא כשיש בו גם משום כלאי זרעים (רמ' פ"ה ה"ב, הרא"ש ה"כ, ר"ן קידושין לט'), ולדעת התוס' (חולין שם ד"ה הזורע) עובר גם משום אזהרת "לא תסיג גבול" (דברים יט' יד') שהוא מכוון גם לענין זה שלא לערבב יניקת הצמחים ולהשיג גבולם, אלא שאינו לוקה על לאו זה, כן כתבו התוס' (שבת פ"ה ע"א ד"ה לא תסיג), ולמד מזה המנ"ח (מצוה תקמח) גם לענין כלאי הכרם. וכל שעושה פעולה הנחשבת מצד הדין כמעשה זריעה הרי הוא עובר באיסורים הללו, ואפילו אם לא ינכטו אח"כ, כל שמצד עצם הזריעה היו ראויים לנביטה, ואפילו אם יחזור וילקטם אח"כ, (מנ"ח רמח"ב, בתי כלאים מ"ג) ואם עשה הפעולה באופן שאין בו משום לא תעשה של זריעת כלאי הכרם, אין בו גם משום איסור "לא תסיג גבול, אעפ"י שהמינים מעורבים זה עם זה (מנ"ח הנ"ל).

ועתה נבוא לבאר:

א. זרעים בכרם מדאורייתא או מדרבנן:

איתא במשנה (כלאים פ"ה מ"ח) הארוס והקיסוס ושושנת המלך וכל מיני זרעים אינן כלאים בכרם, הקנבס ר' טרפון אומר אינו כלאים, וחכמים אומרים כלאים. והנה בפשיטות מלשון המשנה, "וכל מיני זרעים אינן כלאים בכרם" משמע שכולל כל סוגי הזרעים. וא"כ עלינו לברר את הנאמר בפסוק: "לא תזרע כרמך כלאים" האם כולל את כל סוגי הזרעים או לא. איתא במסכת (מנחות טו' ע"ב) "קנבוס ולוף אסרה תורה, שאר זרעים מדרבנן הוא דאסירי". ומפרש רש"י (שם) ד"ה "אסרה תורה" לישנא אחרינא קנבוס ולוף אסרה תורה דכתיב "לא תזרע כרמך כלאים" זרעים הדומים לכרם ובהנך תולין אשכולות כעין ענבים. עכ"ל. ז"א למרות שהקנבוס והלוף מין זרעים הם מ"מ הווי כלאים בכרם מהתורה כדפרש"י, ושאר מיני זרעים אינן כלאים בכרם כדברי המשנה שהבאנו לעיל. והנה על המשנה שם מפרש הרע"ב ד"ה "וכל מיני זרעים אינן כלאים בכרם" מן התורה, אך מדרבנן הווי כלאים כדמוכח במנחות טו' ע"ב. וכ"כ הר"ש שם בד"ה "וכל מין זרעים אינם כלאים בכרם", עי"ש. ויש מהראשונים שהקשו (הרמב"ן והרשב"א חולין פ"ב ע"א). בהא דאמרו בגמ' (מנחות טו' ע"ב) דדוקא קנבוס ולוף אסרה תורה ולא שאר מיני זרעים, והרי אמר ר'

יאשיה (חולין פ"ב ע"א) זרע חטה שעורה וחרצן לוקה למרות שאין כאן קנבוס ולוף? והביא הרשב"א את דברי הרמב"ן שמיישב בשני אופנים:

א. דהגמ' במנחות מיירי שהכרם היה נטוע קודם ואח"כ זרע בכרם ובוה אין נאסר אלא קנבוס ולוף כיון שהם דומים לכרם בגודל ענפיהם (ורש"י במנחות טו' כתב שיש להם אשכולות כעין ענבים), ושאר מינים הוי מדרבנן. אבל אם זרע מתחילה חרצן עם מיני זרעים הוי כלאים דאורייתא אף בשאר מינים, וטעמא דמילתא כיון שבקוטנם דומים הם בגרעיניהם ומתערבים בהשרשה זה בזה, עכ"ל. ולפי"ז יש לבאר בדברי המשנה, "האירוס והקיסום ושושנת המלך וכל מיני זרעים אינם כלאים בכרם" היינו שכבר היה כרם וזרע מינים אלו לא הוי כלאים מדאורייתא אלא מדרבנן.

ב. הא דאמרי בגמ' במנחות (שם) דשאר מיני זרעים מדרבנן הוא דאסירי מיירי במיני זרעים שאינן נאכלין דומיא דקנבוס ולוף, אבל תבואה דהיינו מחמשת המינים ודאי כלאים מדאורייתא בין בזרוע מעיקרא ובין בזרוע ובא, לפי שהתבואה גדלה ועושה ערבוביא, משא"כ בזרועי גינה דבין הגפנים לא עבדי כלאים כלל. עכ"ל. וכן כתב לחלק הר"ן בחולין (סוד"ה וכו' יאשיה בכלאים). וצ"ל דהרמב"ן גם בתי' בתרא איירי שהכרם היה נטוע, וזה מש"כ בזרועי גינה בין הגפנים דייקא. ולכן כתב שזרועי גינה שאין ענפיהם גדולים לא עבדי כלאים כלל היינו שכבר היה הכרם נטוע.

והנה מלשון הרמב"ן (שם) משמע דקנבוס ולוף אינם ראויים למאכל, והא דאסורים מדאורייתא משום שענפיהם גדולים. משמע שבשאר זרעים שענפיהם קטנים ולא מתערבים עם הגפנים ואינם ראויים למאכל אסורים מדרבנן, והוא מש"כ בגמ' דשאר זרעים אסורים מדרבנן. והא דכתב הרמב"ן דזרועי גינה לא עבדי כלאים כלל, י"ל שכונתו דלא עבדי כלאים מהתורה אך מדרבנן כן, וכד' הגמ' במנחות שם. וכן נראה להדיא מדברי הר"ן (שם) דכתב דכי אמרינן התם קנבוס ולוף אסרה תורה לאו לאפוקי חטה ושעורה דכל חמשת המינין ודאי כלאים מדאורייתא אלא לאפוקי שאר זרועי גינה שאינן נאכלין דומיא דקנבוס ולוף, שאינן כלאים בכרם כדנתיא בתוספתא... אלא דקנבוס ולוף לפי שענפיהן גדולים ועושין אשכולות כגפנים אסורים. עכ"ל. ומשמע מדברי הר"ן דאם ראוי למאכל אסור מדאורייתא בכל גווני. ובאלו שאינם ראויים למאכל אם ענפיהם גדולים אסורים מדאורייתא ואם לאו אסורים מדרבנן.

ב. האם יש הבדל בין ירקות לזרעים בכרם:

הרמ' (הל' כלאים פ"ה ה"א) כותב וז"ל: הזרוע שני מיני תבואה או שני מיני ירקות עם זרע הכרם הרי זה לוקה שתיים, ובה"ג כתב הר"מ, ואינו חייב מן התורה אלא על קנבוס ולוף וכיוצא בהן מזרעים שנגמרים עם גמר תבואת הכרם אבל שאר הזרעים אסורים מדבריהם. ובה"ו כתב וז"ל: אין אסור משום כלאי הכרם אלא מיני תבואה וירקות בלבד אבל שאר מיני זרעים מותר לזרוע בכרם. ומפרש הכס"מ בה"ג שדוקא קנבוס ולוף הוא שאסור מהתורה וכיו"ב שאינם נאכלים, אם נגמרים עם הכרם, אבל שאר מיני זרעים אינם אסורים אלא מדבריהם. ומסיים הכ"מ ומיהו ה"מ בנאכלים אבל אינם נאכלים מותרים אפילו מדבריהם. ומבאר החזו"א (כלאים סי' א אות י"א) את דברי הכ"מ שר"ל, שהיכא דהזרע אינו נאכל אלא הגידולים, אסור מדבריהם לבד מקנבוס וכיו"ב. אבל היכא שגם הגידולים אינם נאכלים, מותרים אפילו מדבריהם. ובהמשך כתב הכ"מ, שתבואה וקטניות וירקות אסורים מדאורייתא שהרי כתב הרמ' בה"ב שעל תבואה וירק לוקה ומשמע דלוקה מן התורה, וכ"כ התוס' (מנחות טו' ע"ב), וכ"כ הר"ן (שם). ומסיים הכס"מ ומ"מ נראה שהתוס' והר"ן חלוקים על רבינו בירק, עכ"ל. ועו"ע לקמן.

והנה מדבריו ז"ל, נראה שלמד בדעת התוס' והר"ן ששאר ירקות זה רק מדרבנן. אך אין לזה הכרח ודאי בדרי הר"ן, שכפי הנ"ל לא חילק הר"ן אלא בין הראוים למאכל, לבין מה שאינו ראוי למאכל. וא"כ משמע שירקות גם הם מהתורה. ואפשר שממה שכתב גבי זרעוני גינה דייק מרן את דבריו. ובאמת כ"כ בחזו"א (שם) שמדברי הר"ן אין הכרע, ואפשר שמזרעוני גינה למד את דבריו, עי"ש. ואמנם בנו"כ שם על הר"מ פירשו, שירקות אסורים רק מדבריהם, לבד אלו שנגמרים עם הכרם וכגון הקנבס וכיו"ב. וכ"כ במהר"י קורקוס שם, וברדב"ז.

והרב "בתי כלאים" (כלאים ס"ט) כתב וז"ל: אולם שאר מיני ירקות שאמרנו דלהרמ' אסורין מדרבנן ולשאר הראשונים מדאורייתא, היינו במינים שאין נזרעין שדה שלמה רק ערוגות קטנות כלפת וצנן, שומים ובצלים, בין שאוכלין שרשיהן או עלין או פירות, הרי זה מתקדש לכל מר כדאית ליה, עכ"ל. וכ"כ מרן החזו"א (כלאים ס"א אות ט) וז"ל: ולולי דברי רבותינו, י"ל דשאר זרעים אסורים מדבריהם שכתב רבינו ה"ג ר"ל ירקות. וקנבוס ולוף נמי ירקות נינהו, וכו' עי"ש.

והנה החזו"א (בהל' כלאים ס"ז סעיף כד) הביא בשם הגר"א (כלאים פ"ג מ"ג) וז"ל: שהזרעים, כל שהנזרע והגדל בצורה אחת והגרעינים נאכלים וכונת הזרע עליהם. אבל ירק הנזרע אינו ירק אלא זרע שאינו ראוי לאכילה והגדל הוא ירק, אבל גם בזרעוני גינה כשמניחין אותו להתקשות גדל בו הזרע שנזרע אלא שאין הזרע נאכל וכונת הזרע רק על הירק. אולם מדברי הר"מ (פ"א ה"ט) משמע שגם זרעוני גינה שאינם נאכלים פעמים שדינן כזרעים אם דרכן לזרוע מהם שדות, וכן הוא לשון הרמ' (פ"ד ה"ג), ומ"מ משמע דסתם ירקות נזרעין ערוגות ערוגות. עכ"ל.

נמצא לדעת הר"מ מיני ירקות לדעת הכס"מ אסורים מהתורה. ואילו בנו"כ כתבו, שאסורים מדרבנן חוץ מקנבוס ולוף וחמשה מיני תבואה דאסורין מדאורייתא, והא דאמר' קנבוס ולוף דאסורים היינו ירקות. וכ"כ מהר"י קורקוס (פ"ה ה"ג) והרדב"ז (שם), ורש"ס (דף קל"ג ע"ב). וכ"כ המאירי (קידושין ל"ט ע"ב), וכ"כ החינוך (מצוה תקמח) וכן נראה מדברי הרמ' (פ"ה ה"א) שנבוס מין ירק הוא, שהקדים שלא לזרוע תבואה או ירק בכרם, משמע דקנבוס ולוף דכתב בה"ג נחשבים לירק. ויש ראשונים אחרים, הר"ן (בפ' ראשית הגז), הראב"ד (המובא בכפתור ופרח פנ"ו), רמב"ן רשב"א (חולין פ"ב). הסוברים דרק בזרעים שאין נאכלין הזרע רק הגידולין שלהן, בזה יש חילוק בין קנבוס ולוף לשאר זרעים, אבל בירקות וקטניות הנאכלין לאדם לוקין עליהם מהתורה. (ועי"ע דרך אמונה כלאים פ"ה סקט"ז), ורק בזרעים שאין רוב בני האדם זורעים ומקיימין מין זה אין בהם משום כלאים.

ג. דין קטניות בכרם:

הרמ' (כלאים פ"ה ה"ו) כותב: "אין אסור משום כלאי הכרם אלא מיני תבואה ומיני ירקות בלבד, אבל שאר מיני זרעים מותר לזרען בכרם". עכ"ל. ולא איברר לן מילתא מה ההגדרה של קטניות, אך הר"מ (כלאים פ"א ה"ח) כותב בחלוקה של הזרעונים שהמין השני של זרעים נקרא קטניות והן כל הזרעים הנאכלים לאדם כגון: הפול והאפונים והעדשים והדוחן והאורז. וכיו"ב.

והנה בכ"מ הנ"ל כתב מפורש שקטנית אסורה מהתורה, וכ"מ בחזו"א שם את דברי הכ"מ, שקטנית שהזרע נאכל, הרי הוא אסור מהתורה. והרדב"ז (כלאים פ"ה ה"ו) ד"ה "אבל שאר מיני זרעים מותר לזרעם". כותב וז"ל: ומסתברא דקטניות דינן כירק אם יש מהם שנגמרים עם התבואה הרי הם כלאים מהתורה כמו קנבוס ולוף, והשאר כלאים מדרבנן. וכך משמע מדברי הר"מ (שם הי"ט) שכתב: "פול המצרי מין זרעים ואינו מקדש, משמע דשאר הפולים הם כירקות וכל הקטניות דינם כפול שכולם נקראו קטניות. עכ"ל.

אך קשה דהא דכתב הר"מ פול המצרי אינו מקדש, כתב ע"ז הגר"א (סי' רצ"ו סק"ג) דנקט פול המצרי אע"ג דאמרינן (נדרים נד' ע"א) שהוא ירק או דגן, ומשמע דה"ה שאר קטניות, ולפ"ד הראב"ד ושאר פוסקים הנ"ל גם פול המצרי הוא מין זרעים ואסור מדרבנן, וא"כ אין הוכחה מכאן דקטניות דינן כירק, והא דכתב הרדב"ז דקטניות דינן כירק היינו לאותם פוסקים שסוברים בדעת הרמ"א שיש ירקות אסורים בכרם מדרבנן. ומרן החזו"א כותב (כלאים סי' א' סק"י) וז"ל: ואפשר דהראב"ד גרס בפול המצרי כלאים אף שלא הזכירו בהשגתו בהדיא עכ"ל, ובאמת מצאתי בדברי הרמב"ן (חולין פ"ב ע"ב) דלשיטת הראב"ד בזריעה אסורים גם הקטניות מהתורה, ורק בקידוש אסורים מדרבנן. עכ"ד. דלשיטת הרמ"א לפי מרן הכס"מ (שם) קטניות אסורים בכרם מהתורה, ולדעת הרדב"ז קטניות אסורים מדרבנן חוץ מפול המצרי. ולשיטת התוס' (מנחות טו') איסור כלאי הכרם מן התורה ישנו בחמשה מיני דגן ובקנבוס ולוף, אך הקטניות והירקות אין בהם איסור תורה. ולשיטת הר"ן (בפ' ראשית הגז) ואחרים (רמב"ן בשם אחרים פירשו) זרעים הנאכלים כגון הקטניות אסורים מן התורה.

ד. שיטת הרמב"ם:

הרמ"א (כלאים פ"ה ה"ג) כתב וז"ל: ואינו חייב מן התורה אלא על קנבוס ולוף. אבל שאר הזרעים אסורים מדבריהם. עכ"ל. והנה לקמן בהל' ו' כתב הרמ"א: אין אסור משום כלאי הכרם אלא מיני תבואה ומיני ירקות אבל שאר זרעים מותר לזרעם בכרם, ומרן הכס"מ (שם) תירץ, שבה"ג איירי בזרעים הנאכלים, ובה"ו איירי בזרעים שאינן נאכלין. והקשה מרן החזו"א (כלאים סי' א' ס"ט) שהר"מ לא הזכיר בדבריו תנאי שאינן נאכלין, ועוד שסיים בה"ו וז"ל: ואין צריך לומר שאר אילנות, והתם בנאכלין, (וכך הקשה בספר פאת השדה. כלאים פ"ה מ"ח ס"ב). ואפשר אולי לומר שהרמ"א מחלק בין זרע מתחילה חרצן עם כל מיני זרעים לבין היכא שכבר היה הכרם נטוע, וכמו שכ' הרמב"ן (חולין פ"ב). ומה שכתב הר"מ בה"ג שאר זרעים מדרבנן קאי על איסור זריעת כלאים ולא על קידוש הזרעים עם הכרם, ובאיסור זריעה אין איסור דאורייתא אלא בתבואה ובקנבוס ולוף. ושאר כל הזרעים אם זורען יחד עם חרצן ולא ליד הגפן אסור מדרבנן, אבל בזרע ליד כרם נטוע דאין הנידון משום איסור זריעה דליכא כאן מפולת יד, וכל הנידון משום קידוש התבואה א"כ כל שאינו מתקדש מותר לזרעו, וכיון דמה שאינו ירק אינו מתקדש (כדכ' הר"מ בה"ז), יהיה מותר לזרעו בכרם, וזה מה שפוסק הר"מ בה"ו שמותר לזרוע שאר זרעים בכרם. ונראה שזהו כוונת הגר"א (יו"ד כלאי הכרם סי' רצ"ו סק"ז) שמחלק בדברי הרמ"א בין זרע במפולת יד לזרע שלא במפולת יד, ויש לבאר דכוונתו לחלק בין איסור זריעה, או איסור קידוש התבואה דבזה סגי לשיטת הר"מ אף בחרצן עם עוד מין זרע אחד ושלא במפולת יד כדכתב הרמ"א. ואמנם גם על דברי הגר"א אלו, כתב החזו"א שם, שגם זה סתום יותר מדאי בל' רבינו. ועי"ש. והחזו"א גופיה כתב לחלק באופן אחר והב"ד לעיל באות ב.

והנה הרדב"ז (סוף הל' ג) בבואו לסכם את דברי הרמב"ם כתב וז"ל: נמצאו שלשה חילוקים בכלאי הכרם, כל מיני תבואה עם הכרם אסורים מן התורה. מיני ירקות קצתם מן התורה וקצתם מד"ס. שאר זרעים מותרים לכתחילה. והא דכתבה הגמ' (מנחות טו) שאר זרעים מדבריהם, לא שהזרעים נקראים בשמם אלא הכוונה לזרעי ירקות, אולם המשנה (כלאים פ"ה מ"ח) האומרת וכל מיני זרעים אינן כלאים היינו זרעים ממש ואינם כלאים אפילו מדרבנן.

אמנם מרן הכס"מ מבאר בדברי הרמ" שבתבואה וקטניות וירקות אסורים מן התורה, היכא דהזרע אינו נאכל אלא הגידולים, אסור מדבריהם לבד מקנבוס וכיו"ב. אבל היכא שגם הגידולים אינם נאכלים, מותרים אפילו מדבריהם. ולפי"ז הא דאמרו בגמ' (מנחות טו) שאר זרעים מדבריהם המכוון לאלה הנקראים בשם זרעים, ולפי המבואר ברמ" (ספ"א דכלאים) היינו מיני זרעוני גינה שאין גרעיניהם נאכלים שדרכם להזרע שדות שלמים. אבל דעת הרבה ראשונים (ראב"ד, ר"ש, ר"ן, סמ"ג ל"ת, סי' רפ') שאין להתיר אלא בזרעים. שאין רוב בני אדם זורעין ומקיימין מין זה. והביא בדרך אמונה (כלאים פ"ה סק"ד) בשם החזו"א שראוי להחמיר כדעה זו.

ה. דין ירק או זרע יחידי בכרם:

הר"מ (כלאים פ"ה ה"ב) כותב: אינו לוקה משום זרע כלאי הכרם עד שיזרע בא"י חטה שעורה וחרצן במפולת יד, ומפרש מהר"י קורקוס שכך משמע לשון הפסוק: "לא תזרע כרמך כלאים" שנזרעו שלשתן יחד, דאל"ה הול"ל כרמך לא תזרע כמו שדך לא תזרע, וכ"כ (הר"ן בפ' ראשית הגז) ונראה שזו גם כוונת רש"י (קידושין לט' ע"א), ובהל' ז כתב הר"מ שאסור לזרוע ירקות בצד הגפנים וכו' ואם עשה כן אע"פ שאינו לוקה הרי זה קדש. ועי' בחזו"א (כלאים סי' ג' סק"ב) מש"כ בזה.

ולהלכה נאמרו בזה כמה דעות בראשונים בזה:

- א. דעת הר"מ ועוד ראשונים (יראים מצוה שפ"ט, ראב"ן סי' נג', ומובא גם בסמ"ג ל"ת ר"פ) דאיסור זריעה הוא מהתורה ואפילו מין אחד ובלא מפולת יד, והפירות נאסרין מהתורה.
- ב. י"א שמהתורה הכל מותר אבל מדרבנן הכל אסור כולל מין אחד בכרם, (חינוך מצוה תקמ"ח) ודעת הגר"א (שם) שגם דעת הרמ" כן.
- ג. י"א שבלא מפולת יד או במין אחד אין שום איסור אפילו מדרבנן, ומותר לזרוע, ומותרין גם הפירות. (תוס' קידושין לט' ע"א, ובחולין קלו' ע"ב, וכן דעת הרא"ש).
- ד. י"א שבשני מינין אסור מהתורה גם בלא מפולת יד. ובמין אחד מותר גם מדבריהם. (כ"כ הרמב"ן והרשב"א והריטב"א בקידושין לט').

להלכה פסק מרן בשו"ע (סי' רצו' ס"ג) פסק להלכה כדעת הרמב"ם, שגם מין אחד אסור לזרוע בכרם, ואם זרע הרי זה קידש ונאסרו שניהם. ועי' בט"ז שם ס"ק ב.

אגרונום יהורם דיניו הי"ו
המכון למצוות התלויות בארץ

עץ רב תכליתי

פניות רבות של צרכנים היו בשבועות האחרונים אל רבני המכון אודות האפשרות לרכוש שתיל של עץ הקרוי "רב תכליתי" היינו: עץ שהפירות היוצאים ממנו הם, זני הדר שונים. ושאלתם היא האם יש בזה איסור כלאים, ואסור לרכוש את השתיל למטרת נטיעה, או שאין בזה איסור? יש לציין שצורת גידול שכזו היא מצויה כבר שנים רבות, והרבה מהגננים, עושים כך לבדם. אמנם עקב הגידול המסחרי שנפוץ כיום, ראוי ליתן את הדעת ההלכתית על זה. לפניכם תקציר ממאמרו של פרופ' משה בר יוסף ממכון וולקאני, והמנהל המדעי של חוות הנסיונות בגילת, כפי שפורסם ב"משוב".

בתקופה זאת מתחילה עונת נטיעת ההדרים ורבים מבין בעלי הגינות הקטנות יתלבטו וודאי באם לנטוע תפוזים או אשכוליות ואולי מנדרינות או פומליות, הבעיה אינו בשתילים אלא במקום הצר לנטיעה, בחצרות הקוטג'ים ושאר הבתים הגדולים הצמודים בדרך כלל לחצר קטנה.

ניתן לפתור את הבעיה ע"י נטיעת עצי הדר המורכבים על כנות רגישות לורואידים והדבקתם בתבדידים הגורמים לנינוס העצים הבעיה היא למצוא כנות מתאימות ובנוסף עצים מנונסים מחייבים טיפול טוב במיוחד וספק באם בעלי הגינות הקטנות יזכו לראות מהם פירות טובים.

פתרון הרבה יותר פשוט מוצג בסדרת התמונות המראה עץ הדר הגדל בחצר המחלקה לוירולוגיה במכון וולקני. העץ ניטע כשתיל בלתי מורכב של כנת חושש לפני כ- 15 שנה ובמשך הזמן הורכבו על זרועותיו 5 זני הדרים שונים, העץ מניב מזה מספר שנים שפע תפוזים, לימונים, אשכוליות אדומות מהזן "סטר רובי" ושני סוגי קליפים, הראשון מבכיר מהזן "מיכל" ומאוחר יותר הזן "דנסי". יבולי העצים המורכבים בתערובת זנים מצויינים (בתנאי שמקפידים להשתמש ברכב נקי ממחלות) וע"י טיפולי גיזום פשוטים ניתן לכוון את חלקו היחסי של כל זן וזן לפי טעמו האישי של בעל העץ.

אגב גידול צירופי זנים בעץ הוא נוהג גנני עתיק ותולים בנוהג זה את המקור לנוכחות נגיפים רבים במיני עצי פרי מסוימים, מדובר כמובן בתקופות שנהגו בהן להרכיב מטעים ללא בדיקות מקור חומר הרבוי. היום לאחר שהכירו בגורמים המועברים בחומר הרבוי מקפידים השתלנים להרכיב ברכב שנאסף מעצי אם הנקיים מנגיפים.

הדברים שעליהם יש ליתן את הדעת ההלכתית, והופנו אל הגר"ש עמאר שליט"א: א. למרות שיש דעות בין הפוסקים המתירים בהרכבה את המינים השונים של הדר. מכל מקום דעת הרבה מהפוסקים היא להחמיר בזה, וכך היא דעתו של החזו"א זצ"ל הראי"ה קוק זצ"ל ויבלחט"א הגר"ע יוסף שליט"א (במלואים לשו"ת יבי"א ח"ה עמ' שמח) שלענין הרכבה יש להחמיר ולחשוב את זני ההדר השונים, כמינים שונים לענין כלאים.

ב. לענין קיום עצי ההדר המורכבים, כתב החזו"א זצ"ל שיש להקל, כיון שספק הם. וא"כ לכאורה מה שמוכרים כיום "עץ רב תכליתי" והוא כבר עם גוש אדמה, א"כ אפשר אולי לומר שאין זה נטיעה שהרי זה כבר נטוע, אלא יתכן וזה רק קיום. לשאלה זו כשתוכרע, השלכות הלכתיות רבות.

ג. בעץ זה, ההבלטה של הכלאים היא רבה יותר, כאשר בולטים זנים שונים של פירות על עץ אחד.

מהנעשה במכון

השתתפות רבה ומכובדת של רבנים, מנהלים, רכזים ושאר עמך ישראל, ניכרה ביום העיון המרכזי של המכון שהתקיים בבית המדרש "יחווה דעת" ביום ט"ו בשבט. בהשתתפות מרנן ורבנן גדולי ופוסקי הדור שליט"א.

מרן שליט"א נושא דברים ביום העיון

נבחודשיים שחלפו נמסרו הרצאות במצוות הארץ ע"י רבני המדרשה ברחבי הארץ וביניהם: בתי ספר, חט"ב ותיכונים בשדרות, זמרת, דימונה, רמלה, חצור הגלילית, סמינר לבנות בבני ברק. שיעורים למבוגרים בנתיבות, דימונה, בית שמש, אופקים, מ.א. מרחבים, מושב ברקת, מושב אחיעזר, חזון יחזקאל, עפולה ואשקלון. סדרה לנשים בבית המדרש "יחווה דעת" בירושלים.

נביום ג' ח' ניסן מסתיים בעזה"י השתלמות למשגיחי כשרות המשמשים בפועל, בעפולה. כאשר חלקו של המכון בהשתלמות, הוא העברת כל נושאי הלכות "מצוות הארץ" לפני המשגיחים.

על פי בקשת הבד"ץ "נוה ציון" נתמנה המכון לנהל את המחלקה למצוות התלויות בארץ בהבד"ץ, כאשר כרב המחלקה משמש הרב שניאור ז. רווח שליט"א יו"ר המכון.